

@bč

a tanárok e-kompetenciái a kétnyelvű iskolákban
e-kompetence učiteljev v dvojezičnih šolah

PRIROČNIK

za učitelje dvojezičnih šol
v Prekmurju

KÉZIKÖNYV

a muravidéki kétnyelvű iskolák
pedagógusai számára

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

Zavod
Republike
Slovenije
za solstvo

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.091.3:811.511.141(035)

PRIROČNIK za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju [Elektronski vir] = Kézikönyv a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára / [uredila Pisnjak Mária ; prevajali Császár Jolán, Magda Berden]. - El. knjiga. - Lendava : Zavod za kulturo madžarske narodnosti = Lendva : Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2013

ISBN 978-961-6232-51-7 (pdf)

1. Vzp. stv. nasl. 2. Pisnjak, Mária

269549312

a tanárok e-kompetenciái a kétnyelvű iskolákban
e-kompetence učiteljev v dvojezičnih šolah

PRIROČNIK

za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju

KÉZIKÖNYV

a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára

PRIROČNIK za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju **KÉZIKÖNYV** a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára

Založnik: <i>Kiadó:</i>	Zavod za kulturo madžarske narodnosti, Lendava Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva
Uredila: <i>Szerkesztő:</i>	Pisnjak Mária
Strokovni pregled primerov dobre prakse: <i>A jó gyakorlatok szakmai véleményezése:</i>	mag. Vida Gomivnik Thuma Pisnjak Mária Vladimir Milekšič
Prevajali: <i>Fordítók:</i>	Császár Jolán Magda Berden
Lektorice slovenskih besedil in prevodov: <i>A szlovén szövegek és fordítások lektorai:</i>	Irena Varga Olga Paušič mag. Vida Gomivnik Thuma
Lektorici madžarskih besedil in prevodov: <i>A magyar szövegek és fordítások lektorai:</i>	dr. Forgács Anna dr. Kolláth Anna
Pri nastajanju priročnika sta sodelovala: <i>A kézikönyv létrehozásában közreműködtek:</i>	Gönc Katja dr. Kovács Attila
Oblikovanje in prelom: <i>Grafikai tervezés és tördelés:</i>	Peter Orban

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT**

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és a Szlovén Köztársaság Oktatási, Tudományos és Sportminisztériuma társfinanszírozásával valósul meg.

*Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada
ter Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.*

a tanárok e-kompetenciái a kétnyelvű iskolákban
e-kompetence učiteljev v dvojezičnih šolah

www.e-kompetencia.si

Kazalo

Predgovor urednice	12
1. Albina Nećak Lük Filozofska fakulteta Ljubljana Uvod	16
2. Albina Nećak Lük Filozofska fakulteta Ljubljana Metodologija jezikovne organizacije dvojezičnega pouka	20
3. Vladimir Milekšič Zavod Republike Slovenije za šolstvo Pomen didaktike za razvijanje sporazumevalnih zmožnosti	28
4. mag. Vida Gomivnik Thuma Zavod Republike Slovenije za šolstvo Pomen učnega jezika za kakovostno usvajanje znanja, sporazumevanje in razvijanje mišljenja	104
5. DVOJEZIČNA OSNOVNA ŠOLA	141
Uvod	142
5.1 DVOJEZIČNA OSNOVNA ŠOLA Prvo vzgojno izobraževalno obdobje	147
5.1.1 Primeri dobre prakse za model ena oseba–en jezik	148
Olga Tot, Loreta Solarič Dvojezična osnovna šola Dobrovnik Tematski sklop: Snovi okrog nas	150
Gabriela Utroša Gönc in Gyöngyi Sekereš Dvojezična osnovna šola Genterovci Risanje: Risba s trstiko	176
5.1.2 Primeri dobre prakse za pouk jezikov	192
Olga Tot Dvojezična osnovna šola Dobrovnik Primer uporabe IKT pri madžarščini kot materinščini v 1. razredu	195
Lidija Rudaš Dvojezična osnovna šola Lendava Tematski sklop: Opis živali in govorno nastopanje	212
Gabriela Gönc Utroša Dvojezična osnovna šola Dobrovnik Ura madžarščine kot drugega jezika v prvem triletju	229
5.1.3 Poskus Hkratno opismenjevanje v slovenščini in madžarščini v dvojezični osnovni šoli	242
mag. Vida Gomivnik Thuma Zavod Republike Slovenije za šolstvo Poskus hkratnega opismenjevanja v slovenščini in madžarščini v dvojezični osnovni šoli – cilji, namen in izvajanje	244

Tartalomjegyzék

A szerkesztő előszava	14
1. Albina Nečak Lük Filozofska fakulteta Ljubljana Bevezető	17
2. Albina Nečak Lük Filozofska fakulteta Ljubljana A kétnyelvű oktatás nyelvi megszervezésének módszertana	21
3. Vladimir Milekšič A Szlovén Köztársaság Oktatási Intézménye (ZRSŠ) A didaktika fontossága a megértési készségek fejlesztésében	29
4. mag. Vida Gomivnik Thuma A Szlovén Köztársaság Oktatási Intézménye (ZRSŠ) A tanítási nyelv fontossága a tudás elsajátítása, a kommunikáció és a gondolkodás fejlődése szempontjából	105
5. KÉTNyelvű Általános Iskola	141
Bevezető	143
5.1 KÉTNyelvű Általános Iskola: Első nevelési-oktatási szakasz	147
5.1.1 Jó gyakorlatok az egy személy–egy nyelv modell szerint	149
Tot Olga, Solarič Loreta Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola Témakör: Anyagok a környezetünkben	151
Gönc Utroša Gabriela és Sekereš Gyöngyi Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola Rajz: Tusrajzkészítés nádtollal	177
5.1.2 Jó gyakorlatok a nyelvek tanításából	193
Tot Olga Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola Az IKT használatának egy példája magyarnál mint anyanyelvnél az 1. osztályban	194
Rudaš Lidija 1. Sz. lendvai Kétnyelvű Általános Iskola Témakör: Az állatok leírása és beszédgyakorlat	213
Gönc Utroša Gabriela Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola Egy magyar mint második nyelvi óra az első szakaszban	228
5.1.3 Az Egyidejű írás- és olvasástanítás szlovén és magyar nyelven a kétnyelvű általános iskolában kísérlet	243
mag. Vida Gomivnik Thuma A Szlovén Köztársaság Oktatási Intézménye (ZRSŠ) Az Egyidejű írás- és olvasástanítás szlovén és magyar nyelven a kétnyelvű általános iskolában c. kísérlet – célok, feladatok és megvalósítás	245

Aleša Novak in Renata Toth Dvojezična osnovna šola I Lendava Poskus hkratnega opismenjevanja učencev v slovenščini in madžarščini v dvojezični OŠ	252
5.2 DVOJEZIČNA OSNOVNA ŠOLA: Drugo vzgojno-izobraževalno obdobje	269
5.2.1 Primeri dobre prakse za ciljno–vzporedno metodo (CVM)	270
Samo Vučak Dvojezična osnovna šola Genterovci Tematski sklop: Čutila	272
Marija Tot Slavinec Dvojezična osnovna šola Genterovci Tematski sklop: Življenje na gradu	286
5.2.2 Primeri dobre prakse za pouk jezikov	306
Ana Leonhard Dvojezična osnovna šola I Lendava Primer slovenščine v 4. razredu	308
Ilona Zadravec Szekeres Dvojezična osnovna šola Genterovci Ura madžarščine v luči projekta bralna pismenost	335
Anita Gašpar Dvojezična osnovna šola I Lendava Predstavitev učne ure madžarščine kot drugega jezika v 6. razredu	355
5.3 DVOJEZIČNA OSNOVNA ŠOLA: Tretje vzgojno-izobraževalno obdobje	363
5.3.1 Primeri dobre prakse za ciljno–vzporedno metodo (CVM)	364
Gyöngyike Kranjec Dvojezična osnovna šola Prosenjakovci Tematski sklop: Trikotnik	366
5.3.2 Primeri dobre prakse za pouk v jezikovnih skupinah	372
Kornelija Torhač in Valerija Danč Sabotin Dvojezična osnovna šola Prosenjakovci Tematski sklop: Snovi	374
Ksenija Laslo in Franc Koša Dvojezična osnovna šola Dobrovnik Tematski sklop: Meje znanega sveta se razširijo	388
5.3.3 Primer dobre prakse za pouk madžarščine kot drugega jezika	398
Beatrix Fekonja Dvojezična osnovna šola Dobrovnik Možnosti uporabe IKT pri obravnavi teme ŠPORT pri madžarščini kot drugem jeziku v 7. razredu	401
5.4 Madžarščina kot materinščina v dvojezični osnovni šoli	414
Mária Pisnjak Zavod Republike Slovenije za šolstvo Madžarščina kot materinščina v dvojezični šoli	417

Novak Aleša és Toth Renata 1. Sz. Kétnyelvű Általános Iskola Lendva Az Egyidejű írás- és olvasástanítás szlovén és magyar nyelven a kétnyelvű általános iskolában kísérlet	253
5.2 KÉTNyelvű Általános Iskola: Második nevelési-oktatási szakasz	269
5.2.1 Jó gyakorlatok a célirányos párhuzamos módszer szerint	271
Vučak Samo Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola Témakör: Az érzékszervek	273
Tot Slavinec Marija Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola Témakör: Élet a várban	287
5.2.2 Jó gyakorlatok a nyelvek tanításából	307
Leonhard Ana 1. Sz. Kétnyelvű Általános Iskola Lendva A szlovén nyelv a 4. osztályban	309
Zdravec Szekeres Ilona Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola Magyaróra egy projekt tükrében	334
Gašpar Anita 1. Sz. Kétnyelvű Általános Iskola Lendva Egy magyar mint második nyelvi 6. osztályos óra bemutatása	354
5.3 KÉTNyelvű Általános Iskola: Harmadik nevelési-oktatási szakasz	363
5.3.1 Jó gyakorlatok a célirányos párhuzamos módszer szerint	365
Kranjec Gyöngyike Kétnyelvű Általános Iskola Pártosfalva Témakör: Háromszög	367
5.3.2 Jó gyakorlatok a nyelvi csoportokban	373
Torhač Kornelija és Danč Sabotin Valerija Kétnyelvű Általános Iskola, Pártosfalva Témakör: Anyagok	375
Laslo Ksenija és Koša Franc Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola Témakör: Tágulóban az ismert világ határai	389
5.3.3 Jó gyakorlat a magyar mint második nyelv tanításához	399
Fekonja Beatrix Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola Az IKT használatának lehetőségei a sport témakör tárgyalásakor magyar mint második nyelvnél a 7. osztályban	400
5.4 A magyar nyelv mint anyanyelv a kétnyelvű általános iskolában	415
Pisnjak Mária Szlovén Köztársaság Oktatási Intézete A magyar nyelv mint anyanyelv a kétnyelvű általános iskolában	416 416

6.	DVOJEZIČNA SREDNJA ŠOLA	425
	Uvod	426
6.1	Primeri dobre prakse za ciljno–vzporedno metodo (CVM)	430
	Ildikó Kovač Dvojezična srednja šola Lendava Učna enota: Kri	432
	Tibor Tomšič Dvojezična srednja šola Lendava Učna enota: Reforme Marije Terezije in Jožefa II.	442
6.2	Primer dobre prakse za pouk v jezikovnih skupinah	456
	Mária Gaál in Sibila Sabo Dvojezična srednja šola Lendava Ura geografije v jezikovnih učnih skupinah	458
6.3	Primer dobre prakse timskega poučevanja	464
	Katarina Ferenc in Nives Kuhar Dvojezična srednja šola Lendava Primer dobre prakse pri Poslovanje in podjetništvu	466
6.4	Poskus »Delna zunanja diferenciacija madžarščine kot drugega jezika na Dvojezični srednji šoli Lendava«	474
	Mária Pisnjak Zavod Republike Slovenije za šolstvo Poskus »Delna zunanja diferenciacija madžarščine kot drugega jezika na Dvojezični srednji šoli Lendava«	477
	Borut Šantak Dvojezična srednja šola Lendava Primer dobre prakse iz poskusa »Delna zunanja diferenciacija madžarščine kot drugega jezika«	487
7.	DVOJEZIČNO IZOBRAŽEVANJE: tuji primeri	499
	Sonja Novak Lukanovič in Sofija Zver Inštitut za narodnostna vprašanja Dvojezično izobraževanje: izbrani primeri v svetu	500
	dr. Anna Kolláth Oddelek za madžarski jezik in književnost, Filozofska fakulteta Maribor Nekaj misli o modelih dvojezičnega izobraževanja	535
	Prof. dr. István Csernicskó prorektor Zakarpatske madžarske visoke šole II. Rákóczi Ferenc v Beregovem Jezikovni pouk po zakarpatsko	599

6.	KÉTNyelvű KözéPiskola	425
	Bevezető	427
6.1	Jó gyakorlatok a célirányos párhuzamos módszer szerint	431
	Kovač Ildikó Kétnyelvű KözéPiskola, Lendva Tanítási egység: Vér	433
	Tomšič Tibor Kétnyelvű KözéPiskola, Lendva Tanítási egység: Mária Terézia és II. József reformjai	443
6.2	Jó gyakorlatok a nyelvi csoportokban	457
	Gaal Mária és Sabo Sibila Kétnyelvű KözéPiskola, Lendva Egy földrajzóra a szlovén és a magyar nyelvi csoportokban	459
6.3	Jó gyakorlat a párban való tanításhoz	465
	Ferenc Katarina és Kuhar Nives Kétnyelvű KözéPiskola, Lendva Jó gyakorlat az Ügyvitel és szervezés tantárgy tanításából	467
6.4	A magyar mint második nyelv külső differenciálása a kétnyelvű középiskolában című kísérlet	475
	Pisnjak Mária Szlovén Köztársaság Oktatási Intézete A magyar mint második nyelv részleges külső differenciálása a kétnyelvű középiskolában című kísérlet első évének tapasztalatai	476
	Šantak Borut Kétnyelvű KözéPiskola, Lendva Jó gyakorlat A magyar mint második nyelv külső differenciálása c. kísérletből	486
7.	KÉTNyelvű Oktatás: külföldi kitekintés	499
	Sonja Novak Lukanovič és Sofija Zver Etnikai Kutatóintézet, Ljubljana Kétnyelvű oktatás: néhány példa a világból	501
	dr. Kolláth Anna Magyar Nyelvi Tanszék, Maribor Néhány gondolat a kétnyelvű oktatási modellekről	534
	Prof. dr. Csenicskó István a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese Nyelvoktatás Kárpátaljai módra	598

Prof. dr. Csenicskó István | a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese

Nyelvoktatás Kárpátaljai módra

Annak a közigazgatási egységnek a területe, melyet ma *Kárpátaljaként* ismerünk, száz évvel ezelőtt még sem földrajzi, sem geopolitikai alakulatként nem létezett. A 20. század folyamán több államhoz tartozott (Cserniczkó 2011). A mai Kárpátalja területe évszázadok óta etnikailag és nyelvileg heterogén régió (Kocsis–Kocsis-Hodosi 1998, Kocsis 2001).

A 20. század során a régióban élő egyes nemzetiségek közül néhánynak a szociológiai státusa számos alkalommal változott: államszervező többségi nemzetből kisebbséggé, majd ismét többségi nemzetté válhattak, hogy aztán megint kisebbségi sorba kerüljenek. A régió az elmúlt évszázadban osztozó különböző államalakulatok nyelv- és nemzetiségpolitikai céljai és szándékai és ezek elérése érdekében kifejtett politikai törekvései is más-más irányúak voltak. Mindezek a tényezők együttesen gyakoroltak hatást a mai Kárpátalján élő nemzetiségek közötti kétnyelvűség kiterjedésére, az egyes közösségek nyelvtudására. S bár a 21. századi Európában alapkövetelménynek tekinthető egynél több nyelv ismerete¹, a hivatalos népszámlálási adatok és a szociológiai, szociolingvisztikai kutatások eredményei alapján a kárpátaljai magyarok államnyelvi és idegen nyelvi ismeretének szintje alacsony.

A mai Kárpátalja területének állami hovatartozása számos alkalommal változott az elmúlt évtizedekben. Minden államváltás egyben nyelv- és oktatáspolitikai fordulatot is hozott. A nyelvpolitikai változások pedig a nyelvoktatásra is jelentős következménnyel jártak.

A 20. század folyamán a régióban összesen hat alkalommal változott meg az államnyelv, s ennek megfelelően módosult az is, hogy mely nyelvet oktatták kötelezően a vidék összes iskolájában ebben a funkcióban. A kötelezőként oktattott államnyelv szerepében viszonylag rövid történelmi időszak alatt a magyar, a „csehszlovák”, az orosz és az ukrán nyelv is előfordult. Kötelezően oktattott regionális nyelv volt rövid ideig a ruszin és az orosz is.

1 Lásd: *Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére*. Brüsszel: Európai Közösségek Bizottsága, 2005.; Barcelonai Európai Tanács, 2002. március 15. és 16., elnökségi következtetések, I. rész, 43.1.; COM (2003)449: A nyelvtanulás és a nyelvi sokféleség ösztönzése: cselekvési terv 2004–2006; COM (1995)590: *Tanítás és tanulás* című fehér könyv stb.

Prof. dr. István Csernicsekó | prorektor Zakarpatske madžarske visoke šole II. Rákóczi Ferenc v Beregovem

Jezikovni pouk po zakarpatsko

Upravno območje, ki ga danes poznamo kot *Zakarpatje*, še pred sto leti ni bilo zavedeno ne kot geografska ne kot geopolitična enota. V 20. stoletju je to ozemlje pripadalo več državam (Csernicsekó 2011). Današnje področje Zakarpatja je že stoletja etnično in jezikovno heterogena regija (Kocsis – Kocsis-Hodosi 1998, Kocsis 2001).

V 20. stoletju se je sociološki položaj v regiji živečih narodnosti nekajkrat spremenil: iz državotvornega večinskega naroda so postali manjšina, nato so ponovno uživali status večine, nakar so spet delili usodo manjšine. Vsakokratne državne tvorbe, ki so si v zadnjem stoletju izmenjevale to regijo, so imele različne politične in narodnopolitične cilje ter so namene in svoje politične ambicije uresničevale vsaka v svoji smeri. Vsi ti dejavniki skupaj vplivajo na današnjo razsežnost dvojezičnosti med narodnostmi in nasploh na znanje jezikov posameznih skupnosti v Zakarpatju. Čeprav je v Evropi 21. stoletja znanje več kot enega jezika¹ temeljna prioriteta, je po uradnih podatkih popisov in rezultatih socioloških in sociolingvističnih študij znanje državnega jezika in tujih jezikov Madžarov v Zakarpatju nizko.

Območje današnjega Zakarpatja je v preteklih desetletjih pripadalo različnim državam. Vsakokratna nova država je pomenila tudi preobrat na področju jezikovne in izobraževalne politike. Jezikovnopolitične spremembe so v veliki meri posegle na področje jezikovnega izobraževanja, kjer so pustile vidne posledice.

V 20. stoletju se je v dotični regiji državni jezik šestkrat spremenil, ustrezno temu se je v vseh šolah modificiral tudi obvezni jezik, ki se je poučeval v tej vlogi. V vlogi obveznega državnega jezika so se v razmeroma kratkem obdobju pojavili madžarski, „češkoslovaški“, ruski in ukrajinski jezik. Obvezna regionalna jezika sta bili nekaj časa tudi rusinščina in ruščina.

1 Glej: *Nova okvirna strategija za večjezičnost*. Bruselj: Komisija evropskih skupnosti, 2005.; Evropski svet v Barceloni, 15. in 16. marec 2002, sklepi predsedstva, odstavek 43.1, del I.; COM (2003) 449: Učenje jezikov in spodbujanje jezikovne različnosti: akcijski načrt 2004–2006; COM (1995) 590: *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju* itd.

Az államnyelv és a kötelezően oktatott nyelv gyakori váltakozása következtében fellépő hosszabb-rövidebb átmeneti időszakok együtt jártak a hatékony és eredményes nyelvoktatáshoz szükséges személyi, módszertani és tárgyi feltételek hiányával is. A nyelvoktatás tárgyi és szellemi feltételeinek hiányosságai mellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy az államfordulatok és államnyelvváltások során megváltozó kötelező nyelvoktatásból mindig kimaradtak generációk. Hiába vezették be például a „csehszlovák” nyelv kötelező oktatását mindegyik kárpátaljai iskolában 1918 után, az iskolarendszerből korábban kikerültek nem találkoztak intézményes formában e nyelv oktatásával, mint ahogyan ruszinul is csupán az iskolaköteles korosztályok tanultak kötelezően. Az 1938/39-es fordulat után azok maradtak ki az előírt magyarnyelv-oktatásból, akik korábban már kikerültek az iskolapadból. S bár a második világháború után az orosz nyelv oktatására nagy hangsúlyt fektettek a szovjet hatóságok, a közoktatásban már nem érintett generációk nem tanulhattak szervezett keretek között oroszul. S amikor 1991-ben hirtelen a kötelező oroszoktatást felváltotta az ukrán nyelv tanítása, a korábban érettségizettek egyáltalán nem tanulhattak ukránul. Arról nem is szólva, milyen nyelvoktatásban részesültek azok, akik éppen az átmeneti időszakban voltak iskoláskorúak. Aki például az 1990/1991. tanévben 5. osztályos volt egy kárpátaljai magyar tannyelvű iskolában, az első öt évben oroszul tanult, majd 1991. szeptember 1-től áttért az ukrán nyelv tanulására, s gyakorlatilag a sutba vághatta mindazt, amit eddig elsajátított (Orosz 1992: 62, Lizanec 1994: 126, Cserniczkó 1998a: 166–167).

1. táblázat. Az államnyelv és a regionális hivatalos(ek) a mai Kárpátalja területén (1867–2012)

Állami hovatartozás	Időszak	Államnyelv	Regionális hivatalos nyelv
Osztrák–Magyar Monarchia (Magyar Királyság)	1867–1918	magyar	–
Magyar Népköztársaság és Magyar Tanácsköztársaság	1918–1919	magyar	–
(első) Csehszlovák Köztársaság	1919–1938	csehszlovák	ruszin, magyar (ahol az adott nyelv beszélői elérték a 20%-ot)
(második) Cseh-Szlovák Köztársaság	1938–1939	csehszlovák	ruszin, magyar (ahol az adott nyelv beszélői elérték a 20%-ot)

Posledica pogoste menjave državnega in obveznega izobraževalnega jezika ter daljših ali krajših prehodnih obdobj se kaže v pomanjkanju učinkovitih in uspešnih kadrovskih, didaktičnih in predmetnih pogojev za jezikovno izobraževanje. Ob nezadostnih materialnih in intelektualnih pogojih je treba upoštevati, da je med državnimi preobratu in spremembami državnega jezika pri posameznih generacijah opazen izostanek obveznega jezikovnega pouka. Zaman so po letu 1918 uvedli npr. obvezni pouk „češkoslovaškega” jezika v vseh zakarpatskih šolah, če se starejše generacije, ki so zaključile izobraževanje, niso srečale z institucionalno obliko učenja tega jezika, prav tako so se rusinščino po zakonu učile le šoloobvezne starostne skupine. Po preobratu leta 1938/39 so iz predpisanega madžarskega izobraževanja izostali tisti, ki so zaključili šolanje že prej. Kljub temu da je sovjetska oblast po drugi svetovni vojni velik poudarek posvečala poučevanju ruskega jezika, pa generacije, ki so izpadle iz okvira javnega izobraževanja, niso imele priložnosti za organizirano učenje ruščine. Leta 1991 je na mesto obveznega izobraževanja v ruskem jeziku nenadoma stopila ukrajinsčina. Ob tem je treba izpostaviti, da se dijaki, ki so maturirali pred letom 1991, ukrajinskega jezika niso učili in ga niso poznali. O tem, kakšnega jezikovnega pouka so bili deležni šoloobvezni otroci v prehodnem obdobju, ni potrebno izgubljati besed; npr. učencem madžarskih šol, ki so v šolskem letu 1990/1991 obiskovali 5. razred in so se dejansko pet let učili ruščine, je šlo to znanje v nič, saj so v šoli 1. septembra 1991 namesto ruskega jezika uvedli ukrajinski jezik (Orosz 1992: 62, Lizanec 1994: 126, Csernicskó 1998a: 166–167).

Tabela 1: Državni jezik in uradni regionalni jezik(i) na področju današnjega Zakarpatja (1867–2012)

Državna pripadnost	Obdobje	Državni jezik	Regionalni uradni jezik
Avstro-Ogrska monarhija (Kraljevina Madžarska)	1867–1918	madžarski	–
Ljudska republika Madžarska in Madžarska sovjetska republika	1918–1919	madžarski	–
(prva) Češkoslovaška republika	1919–1938	češkoslovaški	rusinski, madžarski (kjer je število govorcev danega jezika doseglo 20 %)
(druga) Češko-slovaška republika	1938–1939	češkoslovaški	rusinski, madžarski (kjer je število govorcev danega jezika doseglo 20 %)

Állami hovatartozás	Időszak	Államnyelv	Regionális hivatalos nyelv
Kárpáti Ukrajna	1939.III.14–15.	ukrán	–
Magyar Királyság	1939–1944	magyar	magyar, orosz (ruszin/ ukrán)
Kárpátontúli Ukrajna	1944.XI.26.–1946.I.22.	orosz, ukrán (de jure nem rögzített státus)	–
Szovjetunió	1946–1991	orosz (de jure nem rögzített státus)	ukrán (de jure nem rögzített státus)
Ukrajna	1991-től	ukrán (az 1989-es nyelvtörvény már rögzíti ezt a státust)	–

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában az orosz nyelv kötelező oktatását – rövid átmeneti periódust követően, amikor még mindkét nyelvet tanulták a nemzetiségi iskolákban – az ukrán tanítása váltotta fel. Ám a két évtizede szuverén ukrán állam máig nem teremtette meg a szükséges feltételeket ahhoz, hogy nem ukrán anyanyelvű polgárai megfelelően elsajátíthassák az államnyelvet.

Az államnyelv oktatásának fő problémái a kisebbségi iskolákban az alábbiak.

a) Megfelelően képzett tanárok hiánya. Az 1997/1998. tanévben Kárpátalja kisebbségi iskoláiban ukrán nyelvet oktató pedagógusoknak kétharmada (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 57), a 2008/2009. tanévben 40%-a nem rendelkezett ukránnyelvtanári képesítéssel (Motilcsak 2009: 42). 2011-ben Beregszász város magyar tannyelvű iskoláiban összesen 22 pedagógus oktatott ukrán nyelvet. Közülük 10 orosz szakos volt, 6 elemi iskolai tanító, s mindössze 6 tanár rendelkezett ukrán nyelv és irodalom szakos diplomával (Bárány–Huszi–Fábián 2011: 146). Ukrajnában a 2003/2004. tanévig nem képeztek olyan tanárokat, akiket arra készítettek volna fel, hogy ne anyanyelvként, hanem második nyelvként (államnyelvként) oktassák az ukrán nyelvet nem ukrán anyanyelvű tanulóknak. Azokban az iskolákban, ahol a tannyelv a kisebbség nyelve, vagy olyan ukrán szakos tanárok tanítják az államnyelvet, akiket arra képeztek, hogy ukrán anyanyelvűeknek tanítsák az ukránt, vagy pedig más szakos, rövid átképzésen részt vett pedagógusok; sok kis faluban pedig olyan szakképzetlen értelmiségiek, akiknek nincs pedagógiai végzettségük, de jól beszélnek az államnyelvet. Ezeknek a tanároknak egy része nem ismeri annak a nemzetiségnek a nyelvét és kultúráját, amely számára az ukránt tanítja (Gulpa 2000: 189, Replik-Horváth 2002, Póhán 1999, 2003: 52, Karma-

Državna pripadnost	Obdobje	Državni jezik	Regionalni uradni jezik
Ukrajinsko Zakarpatje	14.–15. 3. 1939	ukrajinski	–
Kraljevina Madžarska	1939–1944	madžarski	madžarski, ruski (rusinski/ukrajinski)
Zakarpatska Ukrajina	26. 11. 1944–22. 1. 1946	ruski, ukrajinski (s pravnega stališča ni prikazano)	–
Sovjetska zveza	1946–1991	ruski (s pravnega stališča ni prikazano)	ukrajinski (s pravnega stališča ni prikazano)
Ukrajina	od leta 1991	ukrajinski (položaj ureja jezikovni zakon iz leta 1989)	–

Po osamosvojitvi Ukrajine leta 1991 je ruščino kot obvezni jezik v šoli – po kratkem prehodnem obdobju, ko so se v narodnostnih šolah učili še oba jezika – zamenjala ukrajinsčina. Dve desetletji po neodvisnosti ukrajinska država še ni uspela ustvariti potrebnih pogojev, ki bi državljanom, katerih materni jezik ni ukrajinski, omogočili učenje državnega jezika na primernem nivoju.

Poglavitne težave poučevanja državnega jezika v manjšinskih šolah so navedene v nadaljevanju.

a) Pomanjkanje učiteljev z ustrezno izobrazbo. V šolskem letu 1997/1998 sta v zakarpatskih manjšinskih šolah dve tretjini učiteljev poučevali ukrajinski jezik brez pedagoške diplome iz ukrajinskega jezika (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 57), v šolskem letu 2008/2009 je bil delež teh učiteljev 40 % (Motilcsak 2009: 42). Leta 2011 je v šolah z madžarskim učnim jezikom v mestu Berehovo ukrajinski jezik poučevalo skupaj 22 pedagogov, od tega 10 rusistov, 6 osnovnošolskih učiteljev in vsega skupaj le 6 učiteljev z diplomo iz ukrajinskega jezika in književnosti (Bárány–Huszti–Fábián 2011: 146). V Ukrajini se do šolskega leta 2003/2004 ni bilo možno izobraževati za učitelja, ki bi ukrajinsčino učil ne kot materni, temveč kot drugi (državni) jezik, in sicer učence, katerih materni jezik ni ukrajinski. V šolah z manjšinskim učnim jezikom poučujejo ukrajinski jezik učitelji ukrajinsčine, ki so pridobili izobrazbo za poučevanje ukrajinsčine kot materinščine, ali učitelji drugih smeri, ki so se s kratkim tečajem ukrajinsčine prekvalificirali; v številnih vasicah pa ukrajinski jezik poučujejo izobraženci, ki nimajo pedagoške izobrazbe, vendar dobro obvladajo državni jezik. Nekateri izmed teh učiteljev ne poznajo ne kulture ne jezika narodnosti, ki ji predavajo ukrajinsčino (Gulpa 2000: 189, Rei-

csi 2003). Pedig a hágai ajánlások és nyelvi emberi jogi szakértők (pl. Skutnabb-Kangas 1990, 1997) szerint az államnyelvet kétnyelvű tanároknak kell oktatniuk. A 2003/2004. tanévben az Ungvári Nemzeti Egyetemen, a következő tanévben pedig a nem állami II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán kezdték el az ilyen pedagógusok képzését. Ez utóbbi képzéshez az ukrán állam semmilyen anyagi támogatást nem nyújt. A képzett pedagógusokból különösen az alsó tagozatban van nagy hiány. A fő probléma itt az, hogy a még a Szovjetunióban a Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatán végzett tanítókat – mivel a magyar tannyelvű iskolák tanrendjében nem szerepelt az ukrán nyelv – nem készítették fel arra, hogy az ukránt oktassák tanítványaiknak, és sokan közülük nem is beszélnek (jól) ukránul, ezért gyakran nem is vállalják az ukrán nyelvórák megtartását. Ezeket az órákat ukrán szakos pedagógusok látják el, akikről az imént már megjegyeztük: nem arra készítették fel őket, hogy nem anyanyelvi beszélőknek tanítsák ezt a tárgyat, ráadásul nem az alsó tagozatban. Ezek az ukrán filológia szakirányban végzett tanárok azt sem tudják, hogy az ukrán anyanyelvű gyermekeket hogyan kell olvasni és írni tanítani (hiszen felső tagozatos és középiskolai tanár diplomájuk van, ezt a feladatot pedig az ukrán tannyelvű iskolákban is az elemi iskolai tanítók végzik), ám arról végképp nincs fogalmuk, hogyan sajátíttassák el az ukrán olvasás és írás alapjait a magyar ajkú 7–8 éves kisiskolásokkal.

b) A megfelelő tankönyvek, tanári kézikönyvek, módszertani segédletek, iskolai szótárak hiánya. Az ukrán nyelvnek mint kötelező iskolai tantárgynak a bevezetését követően hosszú évekig nem jelentek meg az ehhez szükséges tantervek, tankönyvek. Amikor aztán megjelentek, a nemzetiségi iskolákban oktató pedagógusok számos kritikával illették őket (Gulpa 2000, Koljadzsin 2003, Póhán 1999, 2003). Elsősorban azért, mert olyan tanárok és tudományos munkatársak állították össze őket, akik nem ismerik a kisebbségek helyzetét, nyelvét és kultúráját. Nyilvánvaló, hogy teljesen más tankönyvekből és más módszertan szerint kell oktatni az ukrán nyelvet az orosz anyanyelvű gyerekeknek, akik genetikailag és tipológiailag a célnyelvhez közeli nyelvet használnak anyanyelvként, melynek grammatikája, szóképlete és írásrendszere is közel áll az ukránhoz, illetve például a román vagy a magyar gyerekeknek, akik a (keleti) szláv nyelvcsaládhoz tartozó ukrántól minden tekintetben távolabb álló, latin írásrendszert használó nem szláv nyelvet beszélnek anyanyelvként. A tankönyvekkel szemben megfogalmazott további jogos kritika, hogy azok túlzottan grammatika-központúak, a nyelvtan elméleti oktatására összpontosítanak, nem kommunikációközpontúak (Bárány-Husztí-Fábián 2011). A tanterv és a tankönyvek nem felelnek meg annak a nyelvi alapnak sem, mellyel a gyerekek rendelkeznek: az elvárások meghaladják a lehetőségeket. Az ukrán nyelv tanterve nem épít eléggé az anyanyelvi és idegen nyelvi órákon már megszerzett ismeretekre: számos olyan grammatikai kategória befűzését várja el a gyere-

plik-Horváth 2002, Póhán 1999, 2003: 52, Karmacsi 2003), čeprav haška priporočila in strokovnjaki za človekove jezikovne pravice (npr. Skutnabb-Kangas 1990, 1997) določajo, da naj državni jezik poučujejo dvojezični učitelji. V šolskem letu 2003/2004 je Užgorodska narodna univerza, v naslednjem šolskem letu pa nedržavna Visoka madžarska zakarpatska šola Ferenc Rákóczi II. pričela izobraževati tovrstni pedagoški kader. Za uresničevanje programa Visoke madžarske zakarpatske šole Ferenc Rákóczi II. ukrajinska država ne zagotavlja nobene finančne podpore. Primanjkljaj ustreznih izobraženih učiteljev se kaže zlasti na razredni stopnji. Največja težava je ta, da učiteljev, ki so študirali na Oddelku za madžarski jezik Pedagoške fakultete v Munkaču še za časa Sovjetske zveze, niso pripravili za poučevanje ukrajiniščine (v učnem načrtu šol z madžarskim učnim jezikom ukrajiniščina ni bila predvidena), mnogi med njimi ukrajiniščine niti ne govorijo (dobro), zato jih večina ne želi prevzeti jezikovnega pouka ukrajiniščine. Tako te učne ure izvajajo učitelji ukrajinskega jezika, o katerih smo že prej zapisali, da niso strokovno podkovani za poučevanje tega učnega predmeta, in sicer učencev, katerih materinščina ni ukrajinski jezik, zlasti ne na razredni stopnji. Ti pedagogi z izobrazbo ukrajiniščine na filološki smeri ne vedo niti tega, kako naučiti brati in pisati otroke, katerih materni jezik je ukrajinski (pedagoško diplomu imajo za poučevanje na predmetni stopnji in v srednji šoli, zato je ta naloga v šolah z ukrajinskim učnim jezikom prepuščena razrednim učiteljem), kaj šele da bi v ukrajiniščini opismenili 7–8-letne otroke z madžarskim maternim jezikom.

b) Primanjlkovanje ustreznih učbenikov, priročnikov za učitelje, didaktičnih pripomočkov, šolskih slovarjev. Po uvedbi ukrajinskega jezika kot obveznega učnega predmeta več let ni bilo za pouk potrebnih učnih načrtov, učbenikov. Ko so le-te naposled izdali, so naleteli na številne kritike pedagogov narodnostnih šol (Gulpa 2000, Koljadzsin 2003, Póhán 1999, 2003) predvsem zaradi tega, ker so jih sestavili učitelji in strokovni sodelavci, ki ne poznajo položaja, jezika in kulture manjšine. Nedvomno mora poučevanje ukrajiniščine otrokom z ruskim maternim jezikom, ki je genetsko in tipološko blizu ciljnega jezika in katerega slovnica, besedišče in pisava so podobni ukrajinskemu jeziku, potekati z drugačnimi didaktičnimi pristopi in s pomočjo drugačnih učbenikov kot poučevanje ukrajiniščine romunskim ali madžarskim otrokom, katerih materinščina ni blizu jeziku (vzhodno)slovanske jezikovne družine; torej otrokom, ki ne govorijo slovanskega jezika in tudi pisava njihove materinščine je latinica. Naslednja upravičena kritika v zvezi z učbeniki je njihova pretirana gramatična naravnost, ki se osredotoča na poučevanje teorije jezika in ne na sporazumevalno zmožnost učencev (Bárány–Huszti–Fábián 2011). Poleg tega učni načrt in učbeniki ne ustrezajo osnovnemu jezikovnemu znanju otrok: pričakovanja presegajo zmožnosti. Učni načrt za ukrajiniščino ne gradi v zadostni meri na znanju, pridobljenem pri materinščini in tujem jeziku: od otrok se

kektől, melyekkel az anyanyelvi órákon már megismerkedtek. Úgy tűnik, mintha az oktatás célja nem az államnyelven való kommunikáció megtanítása volna, hanem az ukrán nyelvről, annak rendszeréről szóló ismeretek közvetítése. Máig nem készültek el a tankönyveket kiegészítő módszertani segédanyagok: nincsenek tanári kézikönyvek, iskolai szótárak, video- vagy audiovizuális segédletek, amelyek jelentősen elősegíthetnék az államnyelv elsajátítását azokon a településeken, ahol a nemzeti kisebbségek alkotnak többséget, és ahol az iskolán kívül a gyerekek ritkán találkozhatnak az államnyelvvvel. Az ukrán költségvetés nem is támogatja az oktatási segédanyagok kiadását: csupán a tantervek, tankönyvek megjelentetésének költségeit fedezi, a tanári kézikönyvek, szemléltetők és más módszertani anyagok elkészítéséhez nem járul hozzá. Az oktatási intézmények azonban csak olyan segédanyagokat, szemléltetőket használhatnak, melyek rendelkeznek a szaktárca jóváhagyásával.

c) A megfelelő szemlélet és az erre alapozott módszer hiánya.² A fenti hiányosságok többsége valószínűleg abból ered, hogy az ukrainai oktatási vezetők nem tudatosították, hogy az ukrán nyelv mint tantárgy teljesen mást jelent az ukrán tannyelvű iskolákban, és mást azokban az intézményekben, ahol az oktatás nyelve a kisebbség anyanyelve. Az *ukrán nyelv* ugyanis mint tantárgy azonos néven szerepel ugyan az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolák órarendjében, de mást jelent az egyik és mást a másik iskolában. Az első esetben a tanulók már meglévő anyanyelvi tudással jönnek az iskolába, így az ukrán nyelvi (esetükben anyanyelvi) nevelés pedagógiai célja az írni és olvasni tudás megtanítása mellett a gyerekek anyanyelvi ismereteinek, műveltségének fejlesztése, a sztenderd (köznyelvi) nyelvváltozat normáinak a tudatosítása, az idegen nyelvek oktatásának megalapozása. A második esetben viszont a fő cél az, hogy az ukránul nem beszélő iskolások elsajátítsák az államnyelvet, és kommunikálni tudjanak ezen a nyelven. Ha a célok különbözőségéből indulunk ki, világos, hogy nem alkalmazhatunk azonos módszereket az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv című tantárgy oktatása során. John Baugh (1999) amerikai nyelvész szerint az államnyelvnek (második nyelvnek) az anyanyelvi módszertan szerinti oktatása pedagógiai hiba.

2 Kontra Miklós és Szilágyi N. Sándor (2002: 7–8) az erdélyi helyzetről írja az alábbiakat, ám a mi viszonyainkra is érvényesek a szavaik: „a második nyelv (az államnyelv) elsajátításának kötelessége azzal a lehetőséggel vagy joggal kell járjon, hogy a tanuló a második nyelvet második nyelvként tanulhassa. Meg vagyunk győződve arról, hogy a második nyelv második nyelvként való tanulásának joga fontos jog. Ha ugyanis a második nyelvet tanulóknak ezt a nyelvet úgy tanítják, mintha anyanyelvük lenne – figyelmen kívül hagyva azt, hogy L2 tanulóknak az L1 tanulókéétól eltérő tananyagokra és módszerekre van szükségük –, akkor ennek pedagógiai következménye csak az lehet, hogy az L2-t nem sajátítják el kellő mértékben a tanulók.” A szlovákiai, romániai és szerbiai hasonló problémákról lásd még Kiss (2011).

pričakuje mehanično učenje številnih slovničnih kategorij, ki so jih pri urah materinščine že spoznali in usvojili. Zdi se, da je izobraževalni cilj posredovanje znanja o ukrajinskem jeziku in njegovem sistemu in ne sporazumevanje v državnem jeziku. Še zmeraj ni dodatnega didaktičnega gradiva k učbenikom: ni priročnikov za učitelje, šolskih slovarjev, dodatnega avdio in video materiala, ki bi bistveno pripomogel k usvojitvi državnega jezika v krajih, kjer so pripadniki narodnih manjšin v večini in kjer se otroci, razen v šoli, nimajo priložnosti srečati z državnim jezikom. Ukrajinski proračun ne podpira izdaje dodatnega izobraževalnega gradiva, pokriva le stroške za izdajo učnih načrtov in učbenikov, k izdaji in pripravi priročnikov, ponazoril in drugega didaktičnega gradiva ne prispeva. Ob tem pa lahko izobraževalne ustanove uporabljajo le pripomočke in ponazorila, ki jih je potrdilo ministrstvo.

c) Pomanjkanje ustreznega pristopa in metode, ki bi pristop nadgrajevala.² Predhodno naštete pomanjkljivosti izvirajo po vsej verjetnosti iz neinformiranosti ukrajinskih voditeljev s področja izobraževanja, s tem da pomeni poučevanje ukrajinskega jezika kot učnega predmeta v šolah z ukrajinskim učnim jezikom nekaj povsem drugega kot poučevanje ukrajiniščine v ustanovah, kjer je učni jezik materinščina narodne manjšine. *Ukrajinski jezik* kot učni predmet nastopa sicer z istim poimenovanjem na urniku šol z ukrajinskim in neukrajinskim učnim jezikom, vendar v eni in drugi šoli pomeni nekaj popolnoma drugega. V prvem primeru gre za učence, ki ob vstopu v šolo razpolagajo z znanjem materinščine, tj. ukrajiniščine. V tem primeru je cilj pedagoškega dela pri ukrajinskem jeziku (materinščini) poleg učenja branja in pisanja še razvijanje jezikovne zmožnosti in pridobivanje jezikovnih spretnosti, spoznavanje knjižne norme in standardnega (pogovornega) jezika ter priprava podlage za učenje tujih jezikov. V drugem primeru pa je poglobljen cilj, da učenci, ki ne govorijo ukrajinsko, usvojijo državni jezik zaradi zmožnosti sporazumevanja v tem jeziku. Če cilji izhajajo iz različnosti, je jasno, da se pri pouku ukrajinskega jezika ni možno opirati na identične didaktične oblike in metode v šolah z ukrajinskim in neukrajinskim učnim jezikom. John Baugh, ameriški jezikoslovec (1999), meni, da je poučevanje državnega jezika (drugega jezika) na podlagi didaktike materinščine pedagoška napaka.

d) Odsotnost konkretno dorečenih ciljev. V zvezi s poučevanjem učnega predmeta ukrajinski jezik konkretni cilji in standardi znanja, ki jih učenci morajo doseči,

2 Miklós Kontra in Sándor N. Szilágyi (2002: 7–8) o položaju v Transilvaniji ugotavljata naslednje – njune besede veljajo tudi za naše razmere: »Dolžnost usvojitve drugega (državnega) jezika mora biti pogojena z možnostjo in pravico učenca, da se ta drugi jezik dejansko uči kot drugi jezik. Prepričana sva, da je pravica učenja drugega (državnega) jezika kot drugega jezika pomembna pravica. Kajti, če se drugi jezik učencem podaja, kot bi bil njihov materni jezik – ne oziraje se na to, da učenci L2 potrebujejo drugačne učne snovi in metode kot učenci L1 – je treba računati na pedagoške posledice, in sicer je znanje L2 teh učencev pomanjkljivo.« O podobnih težavah na Slovaškem, v Romuniji in Srbiji glej Kiss (2011).

d) A konkrétan megfogalmazott célok hiánya. Az ukrán nyelv tantárgy oktatása vonatkozásában nincsenek megfogalmazva azok a konkrét célok és feladatok, melyeket a nyelvet tanulóknak el kell érniük. Az idegen nyelv (angol, német, francia és spanyol) kapcsán az állami követelményekben pontosan le van írva, hogy az elemi iskola (4. osztály) végére a tanulóknak az A1, az általános iskola befejezésekor az A2+, az érettségi megszerzésére pedig a B1+ nyelvtudásszintet kell elérniük az egységes európai kritériumok szerint.³ Az oktatás normatív dokumentumai⁴ azonban sehol sem határozzák meg azokat a követelményszinteket, melyeket az ukrán nyelvvel az iskolában ismerkedni kezdő nem ukrán anyanyelvűeknek el kell érniük az iskolai nyelvtanulási folyamat során.⁵ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kijevei oktatási tárca anyanyelvi tudást vár el az érettségizett kisebbségeiktől (ami nyelvészeti, pszichológiai és pedagógiai nonszensz).

e) A homogenizálás. A nyelvoktatás módszertani hiányosságai kapcsán azt is meg kell jegyeznünk, hogy az ukrán oktatáspolitikai homogenizálja a nyelvtanulókat, és univerzális tanterveket, tankönyveket hagy jóvá, miközben tudjuk: nem mindenki azonos nyelvi, nyelvkörnyezeti helyzetben kezdi el az ukrán nyelv elsajátítását. A népszámlálási adatok szerint a kárpátaljai nemzetiségeket általában a viszonylag kompakt településterület jellemzi. A magyaroknak például csaknem fele, 46%-a olyan helységben él, ahol arányuk meghaladja a 80%-ot, 62%-uk pedig olyan településen, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak (Molnár–Molnár 2010: 19). Miközben az idegen nyelvek oktatásában ma már természetes, hogy néhány fős kezdő, haladó stb. csoportokra osztják a nyelvtanulókat, és ennek megfelelő program szerint haladnak, illetve ehhez szükséges differenciált oktatási anyagokkal látják el őket, az államnyelv oktatásában csak az oktatási minisztérium 2008. május 26-i 461. sz. rendelete engedélyezi, hogy a nemzetiségi nyelveken oktató iskolákban az ukrán nyelv órákon csoportokra bontsák a nagy létszámú osztályokat; arról azon-

3 Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. <http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-exams-common-european-framework.htm>

4 Національна доктрина розвитку освіти (затверджена указом Президента № 347/2002 від 17.04.2002 р.); Державний стандарт початкової загальної освіти (затверджено 6.12.2004 р. наказом № 1/9-695); Державний стандарт базової і повної середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 24 від 14.01.2004 р.); Програма з української мови для шкіл з навчанням мовами національних меншин (рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист МОН №1/11-3104 від 19.09.2002 р.); Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання (затверджено Міністерством освіти і науки України, лист № 1/11-6611 від 23.12.2004 р.); Наказ міністра освіти і науки України № 461 від 26.05.2008 р. про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки; Наказ міністра освіти і науки України № 371 від 5.05.2008 р. про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти.

5 A problémáról bővebben: Cserniczkó (1998b, 1998c, 1999b, 2001, 2004b, 2009d, 2009e).

niso dorečeni. Kar zadeva tuji jezik (angleščina, nemščina, francoščina, španščina), je v državnih standardih natančno določeno, da mora učenec ob koncu nižje osnovne šole (4. razred) doseči jezikovno raven A1, ob zaključku osnovne šole A2+, pri maturi pa B1+ po kriteriju znanja tujih jezikov v Evropski uniji.³ V nasprotju s tem normativni dokumenti vzgoje⁴ in izobraževanja nikjer ne določajo zahtev in standardov, ki jih morajo pri jezikovnem pouku ukrajinščine v šoli doseči učenci, ki se s tem jezikom prvič srečajo v šoli in katerih materni jezik ni ukrajinščina.⁵ To v praksi pomeni, da kijevsko ministrstvo za izobraževanje od manjšine pričakuje znanje ukrajinščine na ravni materinščine (kar je lingvistični, psihološki in pedagoški nesmisel).

e) Homogenost. V povezavi z didaktičnimi pomanjkljivostmi jezikovnega izobraževanja je treba opomniti, da obravnava ukrajinska izobraževalna politika s potrjevanjem univerzalnih učnih načrtov in učbenikov za jezikovni pouk učence pri tem učnem predmetu kot homogeno skupino, čeprav vemo, da učenje ukrajinskega jezika ne poteka v istih jezikovnih okoljih in identičnih okoliščinah. Po podatkih popisa prebivalstva je za narodnosti v Zakarpatju značilna razmeroma velika enotna, nerazcepljena poselitev, npr. skoraj polovica Madžarov (46 %) živi v naseljih, kjer njihov delež presega 80 %, 62 % Madžarov pa v naseljih, kjer predstavljajo absolutno večino (Molnár–Molnár 2010: 19). Kljub današnji uveljavljeni praksi učenja jezikov po skupinah, kjer so učenci razdeljeni na začetnike, nadaljevalno skupino itd., in postopnemu napredovanju s pomočjo nivojsko prilagojenega programa oz. opremljenosti z za to potrebnimi diferenciranimi izobraževalnimi pripomočki, je v primeru poučevanja državnega jezika po 461. členu uredbe Ministrstva za izobraževanje (26. marec 2008) dovoljeno, da se v narodnostnih šolah, kjer pouk poteka v jeziku narodnosti, pri jezikovnem pouku ukrajinščine veliki razredi delijo na manjše skupine. Pri tem uredba ne določa, po katerih kriterijih naj se učenci delijo

3 Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.

<http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-exams-common-european-framework.htm>.

4 Національна доктрина розвитку освіти (затверджена указом Президента № 347/2002 від 17. 4. 2002 р.); Державний стандарт початкової загальної освіти (затверджено 6. 12. 2004 р. наказом № 1/9-695); Державний стандарт базової і повної середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 24 від 14.01.2004 р.); Програма з української мови для шкіл з навчанням мовами національних меншин (рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист МОН №1/11-3104 від 19. 9. 2002 р.); Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання (затверджено Міністерством освіти і науки України, лист № 1/11-6611 від 23. 12. 2004 р.); Наказ міністра освіти і науки України № 461 від 26. 5. 2008 р. про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки; Наказ міністра освіти і науки України № 371 від 5. 5. 2008 р. про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти.

5 Podrobneje o problemu: Csernicskó (1998b, 1998c, 1999b, 2001, 2004b, 2009d, 2009e).

ban nem szól a rendelet, hogy a csoportokba milyen elvek alapján kerüljenek a gyerekek, továbbá arról sem, hogy az eltérő nyelvtudásszinttel iskolába érkező tanulók számára különböző tanterveket és tankönyveket biztosítana az állam.

f) A nyelvoktatás alsóbb szintjeinek elhanyagolása. Az ukrán nyelv oktatása kapcsán elsősorban az iskolai nyelvtanulásra figyelünk. Ám az államnyelv elsajátítását már az óvodai nevelés is megalapozhatja. Az óvodai ukránoktatást elemezve kiderül, hogy nincs olyan állami tanterv, tanmenet, melyet a magyar nevelési nyelvű óvodák számára dolgoztak ki ukrán nyelvből. Az óvónőket nem készítik fel arra, hogyan kell az óvodás korú magyar gyermekek számára ukrán nyelvből foglalkozásokat tartani. Nagyban megnehezíti a megfelelő nyelvi képzést, az államnyelv iskolai oktatásának előkészítését az is, hogy a kárpátaljai magyar óvodák túlnyomó többségében vegyes csoportok működnek: 2,5 évestől 6 éves korig található gyerekek az óvodai csoportokban, az ezekbe járó gyermekek létszáma pedig 12 és 30 fő közötti. S bár szinte mindegyik óvodában heti 2 foglalkozást tartanak ukrán nyelvből, a nagy csoportlétszámok miatt nehéz intenzív nyelvi foglalkozásokat szervezni, illetve a vegyes korosztályú gyermekek számára gyakorlatilag lehetetlen olyan foglalkozásterv összeállítása, amely figyelembe veszi az óvodások korcsoportbeli és nyelvi sajátosságait.

Ilyen körülmények között az óvoda nem szolgálhatja eredményesen és hatékonyan az iskolai nyelvtanulás előkészítését, megalapozását. Mivel a 2010/2011. tanévtől egy törvénymódosítás következtében Ukrajnában kötelezővé vált az 5 éves gyermekek számára egyéves óvodai előkészítő programban való részvétel, az óvodai ukránoktatás kérdése még nagyobb súlyú kérdéssé vált.

g) A kárpátaljai magyarok demográfiai jellemzői mellett a helyi közösség nyelvválasztási preferenciái is egyértelműen magyar dominánsak a magyar többségű településeken. A szociolingvisztikai vizsgálatok arra világítanak rá, hogy a családi szocializáció, a privát szféra, az olvasmányok, a tájékozódás (televízió, rádió, sajtó) nyelve elsősorban (sőt sok esetben kizárólagosan) a magyar (lásd Csernicskó 1998a és Csernicskó szerk. 2010b).

Mindennek ellenére az ukrán nyelv oktatását tervezők abból indulnak ki, hogy az iskolába lépő gyermekeknek van bizonyos szintű ukrán nyelvi kompetenciája, továbbá implicite azt feltételezik, hogy az iskolai órákon kívül is van napi lehetőségük az ukrán nyelv gyakorlására. Egyes gyerekek esetében ez valóban így van, ám a tanulók egy része úgy ül be az iskolapadba, hogy gyakorlatilag egyetlen szót sem tud ukránul, és két ukránnyelv-óra között nem is találkozik az államnyelvvél.

v skupine, niti ne pojasnjuje vloge države pri zagotavljanju diferenciranih učnih načrtov in učbenikov za učence z različno stopnjo znanja ukrajinščine ob vstopu v šolo.

f) Zanemarjanje jezikovnega pouka na nižjih ravneh. V zvezi s poučevanjem ukrajinščine se osredotočamo predvsem na šolsko učenje jezika, medtem ko bi se pot za usvajanje državnega jezika lahko pričela utirati že s predšolsko vzgojo v vrtcu. Analiza učenja ukrajinščine v predšolski dobi kaže, da ni kurikuluma, učnega načrta za ukrajinščino, ki bi bil izdelan in prilagojen za vzgojne ustanove, v katerih je sporazumevalni jezik madžarščina. Vzgojiteljice niso strokovno izobražene za dejavnosti z madžarsko govorečimi vrtčevskimi otroki v ukrajinščini. Primerno jezikovno izobraževanje, pripravo na šolsko usvajanje državnega jezika v veliki meri otežujejo starostno heterogene skupine v zakarpatskih vrtcih, kar pomeni, da so v posameznem oddelku otroci, stari od 2 let in pol do 6 let, pri tem pa se število otrok v posameznem oddelku giblje od 12 do 30. Kljub temu da domala v vseh vrtcih dvakrat tedensko potekajo dejavnosti v ukrajinščini, je zaradi velikega števila otrok v skupinah težko izvajati intenzivne jezikovne aktivnosti oziroma je zaradi različno starih otrok praktično nemogoče pripraviti dejavnosti, ki bi hkrati upoštevale tako starostno razliko kot jezikovne specifikke otrok v skupini.

V takih okoliščinah vrtec ne more zagotoviti uspešne in učinkovite postavitve temeljev za nadaljnje, šolsko učenje jezika. Po spremembi zakonodaje v Ukrajini je s šolskim letom 2010/2011 postala predšolska vzgoja za 5-letne otroke pred vstopom v šolo obvezna, kar dejansko dodatno otežuje problem usvajanja ukrajinščine.

g) Ob demografskih značilnostih Madžarov v Zakarpatju daje tudi sama lokalna skupnost pri izbiri jezika prednost madžarščini, ki je v krajih z madžarsko večino nedvomno dominantna. Sociolingvistične študije nakazujejo, da je jezik družinske socializacije, zasebne sfere, branja, informiranja (televizija, radio, časopisi) v prvi vrsti (v mnogih primerih izključno) madžarščina (glej Cserniczkó 1998a in Cserniczkó ur. 2010b).

Kljub temu snovalci poučevanja ukrajinskega jezika izhajajo iz dejstva, da imajo otroci ob vstopu v šolo določeno stopnjo jezikovne kompetence ukrajinščine. Nadalje implicitno predvidevajo, da imajo učenci poleg učnih ur ukrajinščine v šoli priložnost in možnost tudi drugačne rabe ukrajinskega jezika. V primeru nekaterih otrok je to dejansko tako, vendar nekateri otroci v šolske klopi sedejo, ne da bi poznali eno samo ukrajinsko besedo in se v času med dvema učnima urama ukrajinščine z državnim jezikom sploh ne srečajo.

2003. március 12-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa parlamenti vitanapot rendezett *Az ukrán nyelv funkcionálása Ukrajnában* címmel. Ennek alapján a Legfelsőbb Tanács javaslatokat fogalmazott meg az elnök és parlament számára.⁶

A fent említett ajánlásokból kiindulva fogadta el Ukrajna Kormánya *Az ukrán nyelv fejlődésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010-es évekre* című dokumentumot.⁷ A program *Célok és alapvető feladatok* című fejezetében megfogalmazottak szerint az állam egyik legfontosabb feladata az, hogy biztosítsa a megfelelő feltételeket az államnyelv elsajátításához Ukrajna azon állampolgárai számára, akik a nemzeti kisebbségekhez tartoznak.

Az államnyelv elsajátításának joga nemzetközi nyelvi emberi jogi szakértők szerint alapvető joga minden kisebbségi állampolgárnak.⁸ A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások is egyértelműen azt irányozzák elő, hogy a kisebbségek sikeres társadalmi integrációjához szükséges az állam hivatalos nyelvének (államnyelvének) elsajátítása.

A nyelvoktatás röviden ismertetett helyzete következményeként nem lepődhetünk meg azon, hogy ma Kárpátalján nincs a különböző nyelvűek számára közös nyelv: egyetlen olyan nyelv sincs, melyet – kortól, iskolázottságtól, lakóhelytől és nemzetiségtől függetlenül – mindenki ismerne a régióban. Mivel azonban a Kárpátalján használt szláv nyelvek (ukrán/ruszin, orosz, szlovák) egymáshoz közel álló rokon nyelvek, az ezek valamelyikét (vagy annak valamely változatát) anyanyelvként beszélők többé-kevésbé akkor is megértik egymást, ha mindegyikük saját nyelvén/nyelvváltozatán szólal meg. Ám az említett szláv nyelvek sztenderd változatát csak kevesen ismerik igazán, és még kevesebben használják (legalábbis a szóbeli kommunikációban). S bár a Kárpátalján élő nem szláv anyanyelvű magyarok, románok, németek és romák többsége kommunikációképes valamely szláv nyelve(ke)n (vagy nyelvváltozat[ok]on), nyelvi szempontból hátrányos helyzetben vannak a szláv nyelvet/nyelvváltozatot anyanyelvként beszélőkhöz mérten a hivatalokban, a továbbtanulásban vagy a munkaerőpiacon.

6 Рекомендації парламентських слухань „Про функціонування української мови в Україні”. Схвалено Постановою Верховної Ради України від 22.05.2003 р. № 886-IV.
Lásd: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

7 Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2.10.2003 р. № 1546.
Lásd: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

8 Lásd pl. Skutnabb-Kangas (1990, 1997), Phillipson–Rannut–Skutnabb-Kangas (1994) stb.

Ukrajinski vrhovni svet je 12. marca 2003 organiziral parlamentarno razpravo z naslovom *Jezikovna funkcionalnost ukrajinščine v Ukrajini*. Na podlagi razprave je vrhovni svet pripravil predloge za predsednika in parlament.⁶

Izhajajoč iz zgoraj omenjenih predlogov je ukrajinska vlada sprejela dokument *Državni program za razvoj in funkcionalnost ukrajinskega jezika v obdobju 2004–2010*.⁷ Program v poglavju *Temeljni cilji in naloge* določa, da je ena najpomembnejših nalog države zagotovitev ustreznih pogojev za usvojitev državnega jezika vseh državljanov Ukrajine, tudi pripadnikov narodnih manjšin.

Po mnenju strokovnjakov z jezikovnega področja mednarodnih človekovih pravic je temeljna pravica vsakega državljana, pripadnika manjšine, da usvoji državni jezik.⁸ Haška priporočila o izobraževalnih pravicah narodnih manjšin jasno predvidevajo, da je za uspešno družbeno integracijo manjšin neizogibna usvojitev uradnega (državnega) jezika.

Po kratki predstavitvi sistema in položaja jezikovnega izobraževanja nas ne prese- neča, da v Zakarpatju ni skupnega jezika kot sporazumevalnega sredstva oseb, ki govorijo različne jezike: ni enega jezika, ki bi ga neodvisno od starosti, izobrazbe, kraja bivališča in narodnosti poznali vsi v regiji. Ker so v Zakarpatju govorjeni slo- vanski jeziki (ukrajinski/rusinski, ruski, slovaški) sorodni, se osebe, katerih ma- terni jezik je eden od teh oz. njegova različica, več ali manj razumejo med seboj, četudi vsak govori svoj jezik/jezikovno različico. Toda knjižno normo, standardni jezik omenjenih slovanskih jezikov poznajo le redki, še manj je tistih, ki jo upo- rabljajo (vsaj v govornem sporočanju ne). Večina v Zakarpatju živečih oseb, kate- rih materinščina ni eden od slovanskih jezikov, ampak madžarščina, romunščina, nemščina ali romski jezik, obvlada komunikacijo v katerem od slovanskih jezikov/ jezikovnih različic, vendar so kljub temu v slabšem položaju in prikrajšani na ura- dovalnem področju, pri nadaljnjem izobraževanju in na trgu dela v primerjavi z rojenimi govorniki slovanskih jezikov/jezikovnih različic.

6 Рекомендації парламентських слухань „Про функціонування української мови в Україні”. Схвалено Постановою Верховної Ради України від 22. 5. 2003 р. № 886-IV.
Glej: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

7 Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2.10.2003 р. № 1546.
Glej: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

8 Glej npr. Skutnabb-Kangas (1990, 1997), Phillipson – Rannut – Skutnabb-Kangas (1994) itd.

Ilyen körülmények között a kultúrák közötti párbeszéd csak részlegesen valósulhat meg. A kárpátaljai ukránoknak fogalmuk sincs arról, milyen előadást mutatnak be a beregszászi magyar színházban; a magyarok nem olvassák az ukrán költők és írók műveit, nem követik az ukrán és orosz nyelvű sajtót; az oroszokat sem a helyi ukrán, sem a magyar kultúra nem érdekli; és mindegyik itt élő nemzetiség elfordul a romáktól. Valamennyi kárpátaljai nemzetiség elsősorban a saját nyelvén elérhető sajtóból tájékozódik, a saját nyelvét használja a mindennapokban.

2. Ukrajna függetlenségének elnyerése óta (1991) az ukrán állam nyelvpolitikájának egyik leghangsúlyosabb törekvése az ukrán államnyelvi státusának megerősítése, az ukrán nyelv használati körének folyamatos bővítése. A társadalmi-politikai folyamatok között meghatározó az ukrán politikai nemzet formálódása, valamint egy új, a szovjet identitástól eltérő azonosságtudat alakulása. Folyamatban van a nemzeti történelem és az erre (is) épülő nemzettudat kialakítása, megkonstruálása (Marples 2007). Ebben a folyamatban az ukrán nyelvnek és kultúrának az újonnan formálódó ukrán állam iránti lojalitás, a kialakulóban lévő közösségi tudat egyik alakítójává kellene válnia, olyan identitásképző és konszolidáló elemmé, mely egyesíti az új politikai nemzetet építő állampolgárokat. Az ukrán nemzeti politikai elit az ukrán nyelv államnyelvi státusát meghatározó államalkotó feltételnek érzi, s ezért az ukrán nyelv használati körének kiterjesztését a központi nyelvpolitika egyik legfontosabb célkitűzésének tekinti.

Mindezek a folyamatok csak Ukrajna sajátos, a nyelvpolitikát is meghatározó nyelvi helyzetének kontextusában értelmezhetők. A nyelvi helyzetet talán leginkább meghatározó tényező Ukrajna lakosságának nemzetiségi és anyanyelvi összetétele (2. táblázat).

2. táblázat. Ukrajna lakossága anyanyelv és nemzetiség szerint a 2001-es census adatai alapján

Összeállítva az alábbiak alapján: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31 970 728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328 152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278 588	0,58
UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	32 577 468	67,53
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7 993 832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5 544 729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735 109	1,52
OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	14 273 670	29,59
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	1 129 397	2,34

V takšnih okoliščinah lahko pride le do delne uresničitve kulturnega dialoga. V Zakarpatju živečim Ukrajincem se ne svita, kaj je na sporedu madžarskega gledališča v mestu Berehovo; Madžari ne prebirajo del ukrajinskih pesnikov in pisateljev, ne spremljajo poročil v ukrajinskem in ruskem jeziku; Rusi ne kažejo zanimanja ne za lokalno ukrajinsko ne za madžarsko kulturo; in vsi tu živeči narodi zavračajo Rome. Zakarpatske narodnosti se informirajo iz časopisov in informativnih oddaj v svojem jeziku in ta jezik uporabljajo v vsakodnevni komunikaciji.

2. Od osamosvojitve Ukrajine (1991) si ukrajinska vlada prizadeva jezikovno politiko usmeriti v utrditev položaja ukrajinskega državnega jezika in v postopno širjenje rabe ukrajinskega jezika. Med družbenopolitičnimi postopki je v ospredju formiranje ukrajinskega političnega naroda ter oblikovanje nove identitete, ki se bo distancirala od sovjetske. V teku je predstavitev pregleda narodne zgodovine in (tudi) na njej temelječe in iz nje izhajajoče formiranje nacionalne zavesti (Marples 2007). V tem procesu naj bi ukrajinski jezik in kultura imela tvorno vlogo pri oblikovanju lojalnosti do novonastale ukrajinske države in pri oblikovanju občutka skupne pripadnosti, morala bi biti elementa utrditve identitete, ki bi združevala državljane novega političnega naroda. Ukrajinska politična elita čuti status ukrajinskega državnega jezika kot pomemben državotvorni pogoj, prav zaradi tega ima centralna jezikovna politika razširitev področja rabe ukrajinskega jezika za svoj prednostni cilj.

Vsi ti procesi so značilni za specifični jezikovni položaj v Ukrajini, ki ga zaznamuje svojevrstna jezikovna politika. Dejavnika, ki morda najodločilneje določata jezikovno stanje, sta narodnostna sestava in materni jezik ukrajinskega prebivalstva (Tabela 2).

Tabela 2: Materni jezik in narodna pripadnost prebivalcev Ukrajine ob popisu leta 2001

Prikazano na podlagi: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>.

NARODNOST IN MATERNI JEZIK	OSEBE	%
Ukrajinci z ukrajinskim maternim jezikom	31 970 728	66,27
Rusi z ukrajinskim maternim jezikom	328 152	0,68
Narodne manjšine, katerih materni jezik je ukrajinjščina	278 588	0,58
UKRAJINSKI MATERNI JEZIK SKUPAJ	32 577 468	67,53
Rusi z ruskim maternim jezikom	7 993 832	16,57
Ukrajinci z ruskim maternim jezikom	5 544 729	11,49
Narodne manjšine z ruskim maternim jezikom	735 109	1,52
RUSKI MATERNI JEZIK SKUPAJ	14 273 670	29,59
Manjšine, katerih materni jezik in narodna pripadnost se ujemata	1 129 397	2,34

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260 367	0,54
KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	1 389 764	2,88
UKRAJNA ÖSSZESEN	48 240 902	100

Nemzetiségi alapon az ország polgárainak 22,18%-a tartozik a nemzeti kisebbségekhez. Anyanyelv alapján a lakosság 32,47%-a a nyelvi kisebbségek valamelyikéhez tartozik. Ám a táblázatból az is kiderül, hogy nemzetiségi szempontból az összes kisebbségi állampolgár 77,89%-a orosz nemzetiségű. Anyanyelv alapján még magasabb az oroszok aránya a kisebbségek körében: 91,13%.

Jól látható tehát, hogy Ukrajnában a kisebbségi kérdés csaknem egyet jelent az orosz közösség ügyével, az oroszok mellett a többi etnikai vagy nyelvi csoport súlya nem számottevő (3. táblázat).

3. táblázat. Ukrajna kisebbségi (nem ukrán nemzetiségű) polgárai nemzetiség és anyanyelv alapján a 2011-es népszámlálás adatai alapján

kisebbségi	fő (%)	ebből:	fő	az összlakosság %-ában	a kisebbségek %-ában
Nemzetiség szerint	10 699 209 (22,18%)	Orosz	8 334 141	17,28	77,89
		Egyéb	2 365 068	4,90	22,11
Anyanyelv szerint	15 663 434 (32,47%)	Orosz	14 273 670	29,59	91,13
		Egyéb	1 389 764	2,88	8,87

Ukrajna függetlenné válása után megszűnt a szovjet oroszító politika nyomása, aktívabbá vált a nemzetiségi kulturális és érdekvédelmi szervezetek működése. Ezt a folyamatot egyes kutatók (pl. Jevtuh 2004, Taranenko 2001) nemzeti ébredésként jellemzik. Egyre több lap, folyóirat és könyv jelent meg az országban élő kisebbségek nyelvén (románul, magyarul, krími tatárul, lengyelül, örményül stb.).

Fokozatosan emelkedni kezdett az ukrán nyelven, illetve a más kisebbségi nyelveken oktató iskolák száma, s ezzel párhuzamosan csökkent az orosz nyelven oktatóké (1. ábra).

NARODNOST IN MATERNI JEZIK	OSEBE	%
Manjšine, katerih materni jezik je jezik druge manjšine	260 367	0,54
MANJŠINSKI MATERNI JEZIK SKUPAJ	1 389 764	2,88
UKRAJINA SKUPAJ	48 240 902	100

Glede na narodnost je 22,18 % državljanov pripadnikov narodnih manjšin. Glede na materni jezik je 32,47 % prebivalstva pripadnikov ene od jezikovnih manjšin v državi. Iz tabele je razvidno, da najmočnejšo narodno manjšino predstavljajo Rusi, njihov delež glede na celotno manjšinsko prebivalstvo je 77,89 %. Upoštevajoč materni jezik je ta številka še večja, seveda v prid ruskemu jeziku: 91,13 %.

Očitno je torej, da je v Ukrajini manjšinsko vprašanje pravzaprav vprašanje ruske skupnosti; v primerjavi z njimi je teža ostalih narodnih in jezikovnih skupnosti postranska (Tabela 3).

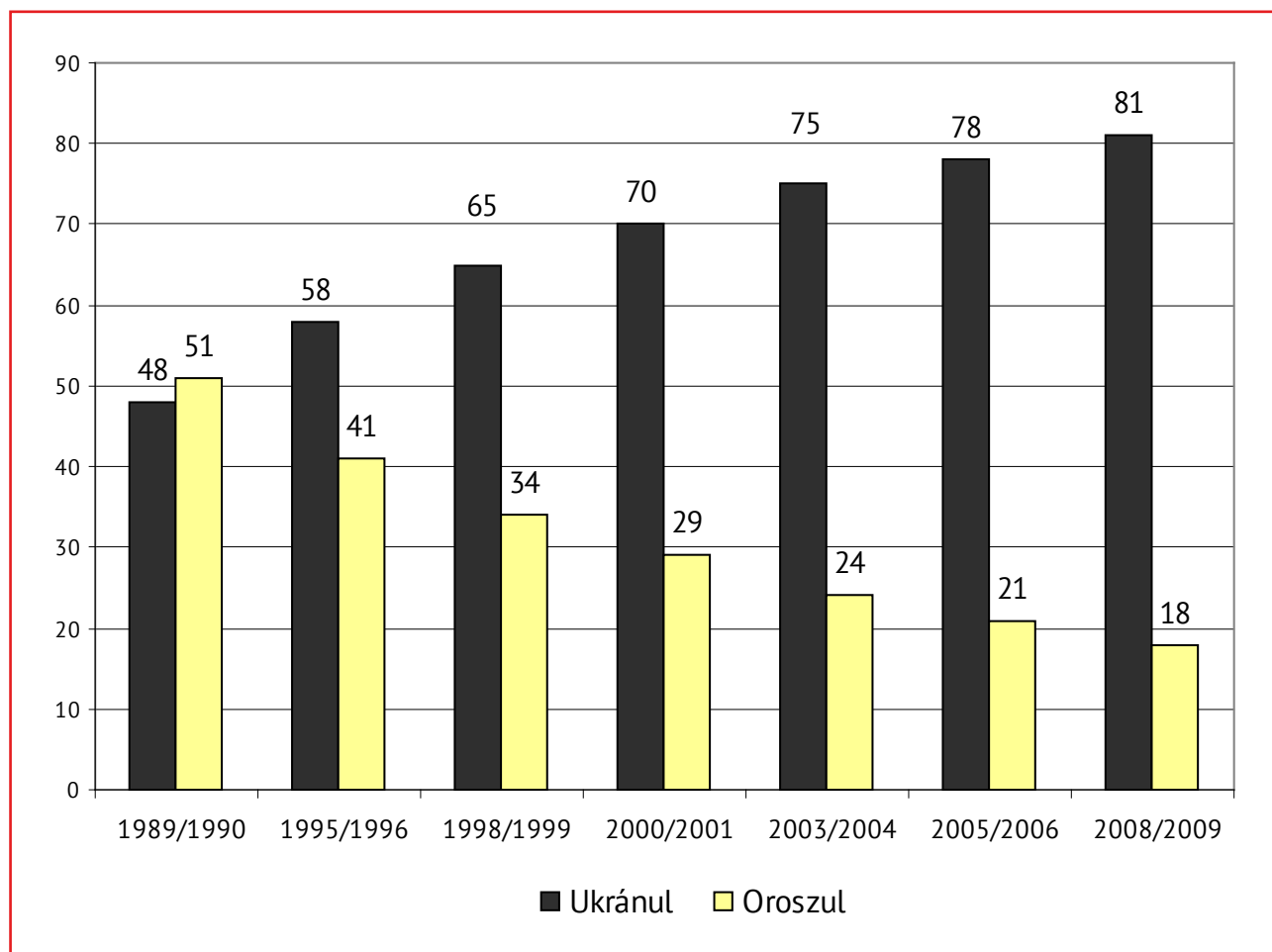
Tabela 3: Narodnostna pripadnost in materni jezik manjšinskega prebivalstva
(ki ni ukrajinske narodnosti) v Ukrajini ob popisu leta 2001

Manjšine	Osebe (%)	Od tega	Osebe	Prebivalstvo skupaj v %	Manjšine v %
glede na narodnost	10 699 209 (22,18 %)	Rusi	8 334 141	17,28	77,89
		ostali	2 365 068	4,90	22,11
glede na materni jezik	15 663 434 (32,47 %)	Rusi	14 273 670	29,59	91,13
		ostali	1 389 764	2,88	8,87

Ko je Ukrajina postala neodvisna, se je prenehal izvajati ruski politični pritisk in aktivneje so začele delovati narodnostne kulturne in interesne organizacije. Nekateri raziskovalci ta proces označujejo kot narodno prebujenje (npr. Jevtuh 2004, Taranenko 2001). Vse več časopisov, revij in knjig je bilo objavljanih v jeziku narodnih manjšin (romunski, madžarski, krimski tatarski jezik, poljski, armenski), ki živijo v državi.

Postopno se je večalo število šol z ukrajinskim učnim jezikom oz. šol, v katerih pouk poteka v jeziku manjšin, vzporedno s tem pa je bilo vse manj šol, kjer so poučevali v ruščini (Slika 1).

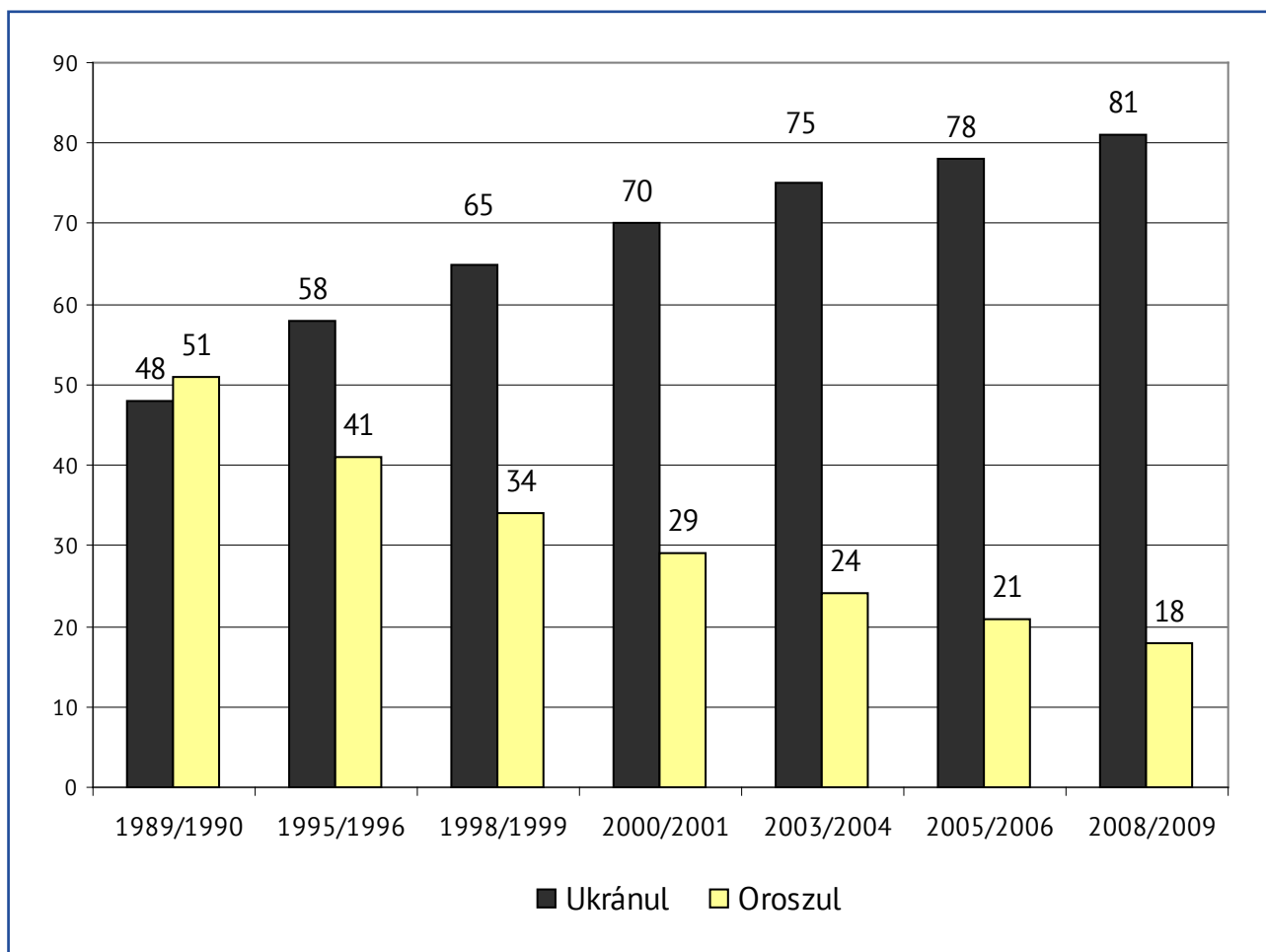
1. ábra. Az Ukrajna iskoláiban ukrán, illetve orosz nyelven tanulók arányának változása 1989 és 2009 között (%-ban)

Összeállítva az alábbiak alapján: Bilaniuk–Melnyk (2008), Shamshur–Izhevskaya (1994), Stepanenko (2003), Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин. Київ, 2009, с. 82.

Az ukrán nemzetépítés politikájában a nyelvpolitikának, illetve az ukrán nyelv államnyelvi státusának jelentős, szimbolikus szerep jut. „Az ukrán nyelv államnyelvi státusa az alkotmányos jog összetevője, melynek célja az ukrán nemzet védelme” – írja egy szociolingvisztika tankönyv (Macjuk 2009: 141). Az ukrán nyelv fejlődésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010. évekre című dokumentum az I. részben így fogalmaz: „Az államalkotási folyamatban az ukrán nyelvnek vezető szerep jut. Ezzel együtt az utóbbi években nem biztosított a megfelelő fejlődése.” A dokumentum a nyelvet az állam meghatározó jegyének, a nemzeti identitás lényeges mutatójának tekinti, mely állami támogatás és szabályozás tárgya. Ukrajna Alkotmánybíróságának 2008. április 22-én elfogadott állásfoglalása így fogalmaz: „Az ukrán nyelv államnyelvi státusa az állam alkotmányos rendjének az

Slika 1: Sprememba deleža učencev, ki so obiskovali šole z ukrajinskim (ukránul) in ruskim (oroszul) učnim jezikom v Ukrajini med letoma 1989 in 2009 (v %)

Zbrano na podlagi podatkov: Bilaniuk–Melnyk (2008), Shamshur–Izhevskaya (1994), Stepanenko (2003), Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин. Київ, 2009, с. 82.

Jezikovna politika oz. status ukrajinsčine kot državnega jezika ima v ukrajinski državotvorni politiki pomembno, simbolno vlogo. V enem izmed sociolingvističnih učbenikov (Macjuk 2009: 141) piše: »Status ukrajinsčine kot državnega jezika je del ustavne pravice, katere cilj je zaščita ukrajinskega naroda.« V prvem delu dokumenta *Državni program za razvoj in funkcionalnost ukrajinskega jezika v obdobju 2004–2010* je zapisano: „V državotvornem procesu ima vodilno vlogo ukrajinski jezik. V skladu s tem pa v zadnjih letih ni zagotovil za njegov ustrezní razvoj.«¹ Na podlagi tega dokumenta prav jezik predstavlja razločevalni pečat države in bistveni kazalnik narodne identitete, ki je predmet državne podpore in ureditve. V resoluciji, ki jo je 22. aprila 2008 sprejelo Ustavno sodišče Republike Ukrajine, je zapisano: „Status ukrajinskega jezika kot državnega jezika je enakovreden del ustavne uredi-

állam területével, fővárosával, állami szimbólumaival azonos szintű összetevője.”⁹ Az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából a 2008–2011. közötti évekre kidolgozott minisztériumi program az alábbi szerepet tulajdonítja az ukrán nyelvnek mint államnyelvnek: „A nyelv államisága univerzális formája az emberek egy egészben, egy népben való egyesítésének. Fontos tényezője a nemzet önmeghatározásának, a nemzet genetikai kódja, az ország fejlődésének biztos alapja és a nemzeti kultúra kialakításának eszköze.”¹⁰

Az ukrán nyelv pozícióinak erősítésében Ukrajna az egyik legfontosabb nyelvpolitikai eszközként használja az oktatást (Janmaat 2000). Az oktatás az ukránosítás egyik leghatékonyabb eszközöként jelenik meg az országban.

A 4. táblázatban a többségiek (ukránok) mellett a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája által Ukrajnában védett 13 közösség és nyelv vonatkozásában mutatjuk be, milyen összefüggés látszik a nyelvi identitás, a nyelvmegtartás, illetve az oktatás nyelve között. A 4. táblázat pedig azt mutatja be (Ukrajnának a Karta alkalmazásáról 2007. április 20-án készített első jelentése alapján¹¹), hogy a Karta hatálya alá eső 13 ukrajnai kisebbségi nyelv hogyan jelenik meg az oktatás különböző szintjein.

9 Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2.10.2003 р. № 1546.
Lásd: [http:// zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi)

10 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 22.04.2008 р. № 8-рп.

11 Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України Про затвердження Галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

tve države, ki ga predstavljajo še državno ozemlje, glavno mesto in državni simboli.”⁹ Z namenom izboljšanja učinkovitosti pouka ukrajinskega jezika je ministrstvo izdelalo program za obdobje 2008–2011, v katerem ukrajinščini kot državnemu jeziku pripisuje naslednjo vlogo: »Državni jezik je univerzalna oblika poenotenja ljudi v eno ljudstvo. Je pomemben dejavnik narodne opredelitve, genetski zapis naroda, zanesljiv temelj razvoja države in sredstvo za oblikovanje kulture naroda.«¹⁰

Ukrajina uporablja za krepitev položaja ukrajinskega jezika eno najpomembnejših jezikovnopoličnih sredstev, in sicer šolstvo (Janmaat 2000). Šolstvo se pojavlja kot ena najučinkovitejših metod ukrajinizacije v državi.

Tabela 3 prikazuje, ob upoštevanju večinskega (ukrajinskega) naroda in na podlagi Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih, po kateri je v Ukrajini 13 zaščitenih skupin in jezikov, povezavo med jezikovno identiteto, ohranjanjem jezika oz. izobraževalnim jezikom. Tabela 4 pa predstavlja, na podlagi prvega poročila Ukrajine (20. aprila 2007) o upoštevanju listine,¹¹ na kakšen način se 13 manjšinskih jezikov v Ukrajini, ki sodijo v okvir omenjene listine, pojavlja na različnih stopnjah izobraževanja.

9 Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2. 10. 2003 р. № 1546.
Glej: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

10 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 22. 4. 2008 р. № 8-рп.

11 Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України Про затвердження Галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26. 5. 2008 р.

4. táblázat. Nemzetiségi, anyanyelvi és tannyelvi adatok
Ukrajna nagyobb nemzeti közösségei vonatkozásában

	Arányuk az ország lakosságán belül	Anyanyelvük és nemzetiségük megegyezik	Anyanyelvén tanul	
			fő	az összes iskolás %-ában
Ukrán	77,82	85,16	4 379 675	75,05
Orosz	17,28	95,92	1 394 331	23,89
Belarusz	0,57	19,79	–	–
Moldáv	0,54	70,04	6 508	0,11
Krími tatár	0,51	92,01	5 945	0,10
Bolgár	0,42	64,15	120	0,00
Magyar	0,32	95,44	20 229	0,35
Román	0,31	91,74	27 471	0,47
Zsidó	0,21	3,10	–	–
Görög	0,19	6,37	–	–
Német	0,07	12,18	–	–
Gagauz	0,07	71,49	–	–
Szlovák	0,01	41,16	97	0,00

A 4. és 5. táblázatból látszik, hogy azon közösségek esetében előrehaladott a nyelvcsere, amelyek nem rendelkeznek anyanyelvi iskolákkal. Az adatsorok arra is rávilágítanak, hogy azoknak a közösségeknek a nyelve van jelen tannyelvként (is) az oktatás különböző szintjein, melyek körében a nyelvmegtartás a jellemző, s ellenkezőleg: a teljes nyelvcsere irányába haladó közösségek nyelve alig van (tannyelvként szinte egyáltalán nincs) jelen az oktatásban (esetleg fakultatíve vagy tantárgyként tanulhatják közösségük nyelvét). Hiába alkotják például az oroszok után a legnagyobb ukrajnai kisebbséget a belaruszok, nincsenek ezen a nyelven oktató iskoláik, és mindössze ötödük vallja anyanyelvének nemzetisége nyelvét. Ezzel szemben például a románok és a magyarok ragaszkodnak nyelvükhöz és iskoláikhoz egyaránt. Azt persze nem könnyű eldönteni, hogy körükben azért olyan magas a saját nyelvüket megőrzők aránya, mert anyanyelvükön tanulhatnak, vagy esetleg azért ragaszkodnak iskoláikhoz, mert erősek a nyelvmegtartásra irányuló törekvéseik, ám az valószínűsíthető, hogy a két mutató kapcsolatban van és erősíti egymást. A fenti adatok ismeretében nem meglepő, hogy az ukrán állam úgy véli: a nemzetiségi nyelven folyó oktatás visszafejlesztésével, az ukrán nyelven tanulók számának folyamatos emelésével el lehet érni az ország állampolgárainak ukrán nyelvűvé formálását.

Tabela 4: Podatki o narodnosti, maternem jeziku in učnem jeziku večjih narodnih skupnosti v Ukrajini

	Njihov delež v primerjavi s celotnim prebivalstvom države v %	Materni jezik in narodnost sovpadata v %	Uči se v svoji materinščini	
			osebe	vsi šolarji v %
Ukrajinci	77,82	85,16	4 379 675	75,05
Rusi	17,28	95,92	1 394 331	23,89
Belorusi	0,57	19,79	–	–
Moldavci	0,54	70,04	6 508	0,11
Krimski Tatarji	0,51	92,01	5 945	0,10
Bolgari	0,42	64,15	120	0,00
Madžari	0,32	95,44	20 229	0,35
Romuni	0,31	91,74	27 471	0,47
Poljaki	0,30	12,95	1 404	0,02
Židi	0,21	3,10	–	–
Grki	0,19	6,37	–	–
Nemci	0,07	12,18	–	–
Gagauzi	0,07	71,49	–	–
Slovaki	0,01	41,16	97	0,00

Iz Tabele 4 in Tabele 5 je razvidno, da je menjava jezika napredovala pri tistih skupnostih, ki nimajo šol v svojem maternem jeziku. Podatki osvetlijo dejstvo, da je kot učni jezik na različnih stopnjah izobraževanja prisoten jezik tistih skupin, za katere je značilno ohranjanje svojega jezika, kar seveda velja tudi v obrati smeri: v skupnostih, ki so na poti popolne zamenjave jezika, je materni jezik skoraj popolnoma izrinjen (kot učni jezik ne nastopa) iz sistema izobraževanja (morda se poučuje fakultativno ali kot učni predmet). Zaman so Belorusi, takoj za Rusi, druga največja narodna manjšina v državi, če ni šol, v katerih bi pouk potekal v beloruščini, in če le vsak peti priznava za svojo materinščino jezik svoje narodnosti. V nasprotju s tem se npr. Romuni in Madžari oklepajo svojega maternega jezika in svojih narodnostnih izobraževalnih ustanov. Ni enostavno doreči, da je pri njih delež tistih, ki ohranjajo materinščino, tako visok zato, ker se izobražujejo v maternem jeziku, ali da so zato navezani na svoje šole, ker si močno prizadevajo za ohranjanje jezika. Obstaja velika verjetnost, da sta oba kazalca medsebojno povezana in da se vzajemno krepiata. V tabelah navedeni podatki ne presenečajo, da ukrajinska država meni, da daje zaviranje izobraževanja v jeziku narodnosti in postopno naraščanje števila v ukrajiniščini učečih se otrok možnost, da se bodo državljani prelevili v govorce ukrajiniščine.

Az oktatáspolitikai asszimilációs célokra fordítását az ukrán nemzet saját tapasztalatai erősítik. A Szovjetunió fennállása idején az akkori Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság déli és keleti régióiban alig működött ukrán tannyelvű iskola, ukrán gyerekek tömegei tanultak orosz iskolában. Részben ez is magyarázza, miért tekinti a krími ukrán nemzetiségűeknek csak 40%-a, a Donyeck megyeieknek 41%-a, a Luhanszk megyeieknek 50%-a anyanyelvének az ukránt.¹²

5. táblázat. 13 ukrajnai nemzeti kisebbség nyelve az oktatás különböző szintjein

Kisebbségi nyelv	Óvodai nevelés nyelve	Fakultatív tárgy	Tantárgyként oktatják	Tannyelv (1–4. oszt.)	Tannyelv (5–11. oszt.)	Szakoktatásban tannyelv	Oktatják a felsőoktatásban	Tannyelv a felsőoktatásban
Belarusz		+						
Bolgár		+	+	+	+		+	
Gagauz		+	+					
Görög		+	+				+	
Jiddis		+	+				+	
Krími tatár		+	+	+	+		+	
Lengyel	+	+	+	+	+		+	
Magyar	+	+	+	+	+	+	+	+
Moldáv	+	+	+	+	+		+	
Német	*	*	*	*	*	*	*	
Orosz	+	+	+	+	+	+	+	+
Román		+	+	+	+		+	
Szlovák		+	+	+			+	

* Idegen nyelvként oktatják.

Mivel az állam nem biztosítja az államnyelv eredményes megtanulásának lehetőségét a nem ukrán tannyelvű iskolákban, nem meglepő, hogy ezekben az intézményekben nagyon alacsony hatásfokú az ukrán nyelv oktatása. Főként a magyar, román, krími tatár nyelven oktató iskolák végzősei kerülnek ki alacsony szintű nyelvtudás-

12 Lásd a népszámlálás adatait a <http://www.ukrcenzus.gov.ua> honlapon.

Ukrajinski narod je obračanje izobraževalne politike v prid asimilacije občutil na lastni koži. V času Sovjetske zveze je v južnih in vzhodnih regijah tedanje Ukrajinske sovjetske socialistične republike delovalo le nekaj šol z ukrajinskim učnim jezikom, ukrajinski otroci so množično obiskovali ruske šole. To dejstvo delno pojasnjuje, zakaj opredeljuje le 40 % Ukrajincev v Krimski republiki, 41 % v Donetski pokrajini in 50 % Luhanski pokrajini ukrajinski jezik za svojo materinščino.¹²

Tabela 5: 13 manjšinskih narodnih jezikov v Ukrajini na različnih stopnjah izobraževanja

Manjšinski jezik	Jezik v vrtcu	Fakultativni predmet	Učni predmet	Učni jezik (1.-4. razred)	Učni jezik (5.-11. razred)	Učni jezik poklicnega izobraževanja	Učijo na višji/visoki stopnji	Učni jezik višjega/visokega izobraževanja
beloruski		+						
bolgarski		+	+	+	+		+	
gagauški		+	+					
grški		+	+				+	
jidiš		+	+				+	
krimski tatarski		+	+	+	+		+	
poljski	+	+	+	+	+		+	
madžarski	+	+	+	+	+	+	+	+
moldavski	+	+	+	+	+		+	
nemški	*	*	*	*	*	*	*	
ruski	+	+	+	+	+	+	+	+
romunski		+	+	+	+		+	
slovaški		+	+	+			+	

* Poučujejo kot tuji jezik.

Ker država ne zagotavlja možnosti uspešne usvojitve državnega jezika v šolah z neukrajinskim učnim jezikom, ne preseneča, da je v teh ustanovah zelo nizka efektivnost poučevanja ukrajinskega jezika. Zlasti učenci madžarskih, romunskih in krimskih tatarskih šol zapuščajo šolo z nizko stopnjo znanja ukrajinščine. Skli-

12 Podatke popisa glej na spletni strani <http://www.ukrcenzus.gov.ua>.

sal az iskolából. Erre való hivatkozással Ukrajna Oktatási és Tudományos minisztériuma – Ukrajna elnökének 2008. március 20-án 244/2008. számmal kiadott rendelete 8. pontja alapján – 2008. május 26-i 461. számú rendelete¹³ hatályba helyezte a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából kidolgozott ágazati programot, mely a 2008–2011. közötti évekre érvényes.¹⁴ Eszerint a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben a matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására. Ez az oktatási program az úgynevezett átirányítási (tranzitív) oktatási modell bevezetését irányozza elő a nem ukrán tannyelvű iskolák számára. Az oktatási program lényege, hogy az iskola első szakaszában (az elemi osztályokban) a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdnek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. A következő szakaszban, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy a többség nyelvét tanulásra, ismeretszerzésre használják, a tanulókat fokozatosan átirányítják a többségi nyelven való tanulásra, s az utolsó fázisban már gyakorlatilag minden tárgyat államnyelven tanítanak. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén. A nemzetközi szakértői elemzések szerint az ilyen programban a kisebbségi nyelv szerepe arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, megerősítését, s ezzel a többségi nyelven való oktatásra való átirányítást. Hosszú távon az integráció helyett inkább az asszimilációt szolgálja (Skutnabb-Kangas 1990, 1997).

Az ukrán nyelv helyzetének, presztízsének erősítését szolgálja a 2008-ban bevezetett új érettségi és felvételi rendszer is. 2008-ban vált kötelezővé az ukrán nyelv és irodalom érettségi és felvételi vizsga mindazok számára, akik a felsőoktatásban szeretnék folytatni a tanulmányaikat.¹⁵ A tesztvizsga követelményei teljesen azonosak voltak az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára egyaránt.

Az ukrainai kisebbségi közösségek közül gyakorlatilag csak az 1991-ig (a Szov-

13 Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

14 Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки.

15 Наказ Міністерства освіти і науки України Про зовнішнє незалежнє оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів у 2008 році № 1171 від 25.12.2007 р.

cujoč se na to, je Ministrstvo za izobraževanje in znanost Republike Ukrajine 26. maja 2008 na podlagi 8. člena uredbe (20. marec 2008), ki jo je izdal ukrajinski predsednik, po členu 461¹³ potrdilo in dalo v veljavo sektorski program, izdelan z namenom izboljšanja poučevanja ukrajinskega jezika v narodnostnih šolah za obdobje 2008–2011.¹⁴ Po tem programu se v šolah, kjer pouk poteka v jeziku manjšine, zgodovina Ukrajine v 5. razredu poučuje v dveh jezikih: materinščini in ukrajinsščini (na račun fakultativnih ur). V 6. razredu pouk tega učnega predmeta poteka le v ukrajinsščini. V 6. razredu se v dveh jezikih poučuje geografija, v 7. matematika, v naslednjem razredu pa se je treba v celoti osredotočiti na pouk teh predmetov le v državnem jeziku. Ta izobraževalni program uvaja izobraževalni model t. i. prehodne (tranzitivne) preusmeritve v šolah, kjer učni jezik ni ukrajinsščina. Bistvo izobraževalnega programa je, da se v prvem delu, na začetku izobraževanja (razredna stopnja), otroci, pripadniki manjšin, začnejo učiti v svoji materinščini in da se ob maternem jeziku učijo tudi jezika večine. V naslednjem obdobju, ko naj bi bile jezikovne kompetence manjšinskih učencev dovolj visoke za učenje in pridobivanje znanja v jeziku večine, te učence postopno preusmerjajo k pouku v jeziku večine, medtem ko se v zadnji fazi praktično vsi učni predmeti poučujejo v državnem jeziku. Dolgoročni cilj tega izobraževalnega modela je, da se s pomočjo izobraževanja oblikuje večinska enojezičnost. Raziskave mednarodne znanstvene stroke kažejo, da je vloga manjšinskega jezika v tovrstnem programu omejena le na to, da pomaga usvojiti in utrditi drugi jezik ter s tem omogoča prehod na poučevanje v drugem jeziku, kar dolgoročno pomeni, da namesto integracije podpira asimilacijo (Skutnabb-Kangas 1990, 1997).

Utrditev položaja in ugleda oz. prestiža ukrajinskega jezika podpira nov sistem opravljanja mature in sprejemnih izpitov, uveden leta 2008. Od takrat sta namreč maturitetni in sprejemni izpit iz ukrajinskega jezika in književnosti obvezna za vse, ki bi radi nadaljevali šolanje na višji oz. visoki šoli ali univerzi.¹⁵ Testne pole so identične tako za maturante, ki so se izobraževali v šolah z ukrajinskim učnim jezikom, kot za tiste, katerih izobraževanje ni potekalo v državnem jeziku.

Med vsemi ukrajinskimi manjšinami, ki so bile privilegizirane praktično le do leta

13 Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26. 5. 2008 р.

14 Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки.

15 Наказ Міністерства освіти і науки України Про зовнішнє незалежнє оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів у 2008 році № 1171 від 25. 12. 2007 р.

jetunió széthullásáig) privilegizált helyzetű s az ország számos régiójában ma is lokális többséget alkotó oroszok, valamint a románok, a moldávok, a krími tatárok és a magyarok rendelkeznek anyanyelven oktató intézményhálózattal. A magyar nyelven oktató oktatási intézményhálózat annak ellenére működik Ukrajna legnyugatibb megyéjében, Kárpátalján, hogy a helyi magyarság már a harmadik többségi nemzet mellett él kisebbségi sorban. A magyar nyelvű oktatást mindeddig valamennyi kisebbségi korszakban sikerült megőriznie a közösségnek. Az 1980-as évek végén, 90-es évek elején még fejleszteni, szélesíteni is sikerült ezt az intézményhálózatot: fokozatosan növekedett a magyar tannyelvű iskolába íratott gyerekek száma és aránya, magyar óvodák és iskolák indultak újra több olyan településen, ahol a második világháborút követően nem működött anyanyelvi intézmény, magyar csoportok indultak néhány szakmunkásképzőben, és létrejött egy magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmény is Beregszászban (a kárpátaljai magyar oktatásról, az intézményhálózatról lásd Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001, Orosz 2005). A narancsos forradalom révén hatalomra jutott politikai elit azonban 2004 és 2010 között a kisebbségi oktatás fokozatos kétnyelvűsítésére törekedett.

Az oktatás kétnyelvűsítésére vonatkozó rendeletek végrehajtása azonban Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban mindvégig akadozott. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az oktatási tárca által kiadott több oldalas végrehajtási program sok mindre kitért, csak épp arra nem, hogyan is kellene a gyakorlatban megvalósítani a kétnyelvű oktatást. Számos kérdés merült fel a kétnyelvű oktatás gyakorlati megvalósításával kapcsolatban.

Pedig Ukrajnában az oktatás egyik kiemelt célja és feladata a kétnyelvűség kialakítása. Ukrajna nyelvtörvénye értelmében (27. cikkely) az ország valamennyi iskolájában kötelezően oktatják az államnyelvet, vagyis az ukránt. A nyelvtörvény 2. cikkelye szerint az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket. Az Ukrajna elnöke által 2002. április 17-én aláírt Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája¹⁶ c. dokumentum IV. rész 8. pontjában olvashatjuk az alábbiakat: „Az országban megalapozódik a nyelvi oktatás rendszere, amely biztosítja Ukrajna állampolgárainak az államnyelv kötelező elsajátítását, az anyanyelv (nemzetiségi nyelv), valamint legalább egy idegen nyelv megtanulását. Az oktatás törekszik az állampolgárok magas nyelvi kultúrájának kialakítására, az államnyelv és az ukrainai nemzeti kisebbségek nyelveinek tiszteletére nevel, továbbá a különböző nyelvek és kultúrák iránti toleranciára. (...)”

16 Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002.

1991 (do razpada Sovjetske zveze) in ki še danes v številnih regijah predstavljajo lokalno večino, imajo le Rusi, Romuni, Moldavci, Krimski Tatari in Madžari izobraževalno mrežo v maternem jeziku. Kljub temu da lokalna madžarska skupnost v najzahodnejših regijah države, v Zakarpatju, živi že ob tretjem večinskem narodu v manjšini, je uspela ohraniti izobraževalni sistem in mrežo izobraževalnih ustanov, v katerih poteka pouk v madžarskem jeziku. Skupnost je v vseh manjšinskih položajih uspela obdržati izobraževanje v madžarščini. V 80. letih in na začetku 90. let 20. stoletja so mrežo izobraževalnih ustanov uspeli celo nadgraditi in razširiti: postopno sta naraščala število in delež vpisanih učencev v šole z madžarskim učnim jezikom, odpirali so se madžarski vrtci in šole v krajih, kjer tovrstne ustanove od druge svetovne vojne niso delovale v maternem jeziku, oblikovali so se madžarski oddelki v nekaterih poklicnih šolah, v mestu Berehovo so ustanovili visokošolsko ustanovo z madžarskim učnim jezikom (o madžarskem izobraževanju in izobraževalnih ustanovah v Zakarpatju glej Beregszászi–Csernicsekó–Orosz 2001, Orosz 2005). Politična elita, ki je prišla na oblast po oranžni revoluciji, si je v letih 2004–2010 prizadevala za postopno dvojezičnost manjšinskega izobraževanja.

Izvrševanje predpisov za potek dvojezičnega izobraževanja v zakarpatskih šolah z madžarskim učnim jezikom se je zmeraj zatikalo. Glavni razlog je bil, da se je poleg progama izvedbe, ki ga je izdalo ministrstvo, navezoval na več različnih zadev, le na to ne, kako naj bi se dvojezično izobraževanje uresničevalo konkretno, v praksi.

V Ukrajini je ključni cilj in osrednja naloga izobraževanja oblikovanje dvojezičnosti. V skladu z ukrajinskim jezikovnim zakonom (27. člen) je v vseh ukrajinskih šolah obvezno poučevanje državnega jezika oz. ukrajinščine. Po 2. členu jezikovnega zakona država s podporo različnih institucij zagotavlja nepogrešljive pogoje za usvojitev ukrajinskega jezika. V 8. točki IV. dela dokumenta Narodna doktrina za razvoj šolstva,¹⁶ ki jo je 17. aprila 2002 podpisal ukrajinski predsednik, je zapisano: »V Ukrajini se bodo postavili temelji sistema jezikovnega izobraževanja, ki bo zagotavljal državljanom Ukrajine obvezno usvojitev državnega jezika in učenje materinščine (jezika narodnosti) ter vsaj enega tujega jezika. Izobraževalni sistem si prizadeva za visoko stopnjo jezikovne kultiviranosti, vzgaja za spoštovanje državnega jezika in jezika v Ukrajini živečih narodnih manjšin ter za toleranco do drugih jezikov in kultur. /.../

Narodne manjšine imajo zagotovljene pravice do izobraževanja v maternem jeziku, do ohranjanja in razvijanja svoje kulture in tradicije, pri čemer uživajo podporo

16 Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17. 4. 2002 р. № 347/2002.

A nemzeti kisebbségek számára biztosított a jog az anyanyelvi oktatáshoz, népi kultúrájuk megtartásához és fejlesztéséhez, támogatásához és az állam általi védelméhez. Azokban az iskolákban, ahol az oktatási nyelv a kisebbségek nyelve, az állam megteremti a feltételeket az államnyelv megfelelő szintű elsajátításához”.

Ehhez az országban néhány kisebbség számára rendelkezésre állnak azok az oktatási intézmények is, melyek keretében megvalósulhatnak az oktatási célok.

A kárpátaljai magyarok például az alábbi típusú iskolák között választhatnak:

(1) Egyházak, társadalmi szervezetek által szervezett vasárnapi iskolákban folyó nyelvoktatás (nyelvélesztés).

Ez a nem intézményes, nem állami formában folyó nyelvoktatás elsősorban a kárpátaljai szórványban jellemző: azokon a településeken, ahol a magyarok aránya alacsony, és a helységben a második világháború óta nem működik magyar tannyelvű iskola. Az ilyen településeken élő magyarok az asszimiláció, a nyelvcserre jellemző. Az ilyen nyelvoktatás fő célja a nyelvélesztés, nyelvélénkítés.

(2) Ukrán tannyelvű iskola, ahol egy (az 1. vagy 2. osztálytól) vagy két (az 5.-től) idegen nyelvet tantárgyként oktatnak, a kisebbség nyelve nem tantárgy.

Az ilyen oktatási formában részesülő magyar gyerekek gyakorlatilag a befullasztási oktatási modellben vesznek részt.

(3) Ukrán tannyelvű iskola, ahol egy idegen nyelvet tantárgyként oktatnak (1. vagy 2. osztálytól), a kisebbség nyelve fakultatív tantárgy (5. osztálytól, második idegen nyelvként).

Az oktatási forma megegyezik az előző típussal, ám itt nem kötelező tárgyként megjelenik a kisebbségi anyanyelv is. Az ilyen magyarnyelv-oktatás keretében szinte csak az írás-olvasás alapjainak elsajátítására van mód. A további nyelvi szocializáció a családra marad.

(4) Ukrán tannyelvű iskola, ahol egy idegen nyelvet tantárgyként oktatnak (1. vagy 2. osztálytól), a kisebbség nyelve kötelező tantárgy (5. osztálytól).

Az előzőnél annyiban más ez a típus, hogy a kisebbség nyelvét nem csupán annak anyanyelvi beszélői, hanem az osztály többségi tanuló is kötelező tárgyként (utóbbiak mintegy második idegen nyelvként) tanulják.

države, ki jim nudi zaščito. V šolah, kjer je učni jezik jezik manjšine, država ustvari pogoje za obvladovanje državnega jezika na ustrezni stopnji.«

Za doseganje zgoraj omenjenega imajo nekatere manjšine na razpolago izobraževalne ustanove, v okviru katerih se izobraževalni cilji lahko uresničijo.

Zakarpatski Madžari lahko izbirajo med naslednjimi tipi šol:

(1) Cerkevne ustanove in družbene organizacije, ki organizirajo jezikovni pouk (obujanje jezika) v okviru nedeljskih šol.

Ta oblika jezikovnega pouka ni institucionalna, ne poteka pod okriljem države, značilna je zlasti za madžarsko diasporo v Zakarpatju v naseljih, kjer je delež Madžarov nizek, in v krajih, kjer po drugi svetovni vojni ne deluje šola v madžarskem učnem jeziku. Za Madžare, ki živijo na teh področjih, sta značilni asimilacija in menjava jezikov. Poglavitni cilj tovrstnega jezikovnega izobraževanja je obuditev rabe jezika.

(2) Šola, kjer pouk poteka v ukrajinsščini, od 1. ali 2. razreda se učenci učijo en tuji jezik, od 5. razreda pa dva tuja jezika. V teh šolah madžarščina kot učni predmet ni prisotna.

Madžarki otroci, ko so deležni izobraževanja v taki obliki, so praktično pahnjeni v izobraževalni model oviranja, preprečevanja.

(3) Šola z ukrajinskim učnim jezikom, kjer se en tuji jezik poučuje v obliki učnega predmeta (od 1. ali 2. razreda), jezik manjšine pa je fakultativni predmet (od 5. razreda kot drugi tuji jezik).

Izobraževalna oblika je identična zgoraj predstavljeni z izjemo, da se tu kot izbirni predmet pojavi manjšinski materni jezik. V okviru takega poučevanja madžarskega jezika je možno usvojiti le osnove branja in pisanja. Nadaljnja jezikovna socializacija je prepuščena družini.

(4) Šola z ukrajinskim jezikom kot učnim jezikom, kjer se poučuje en tuji jezik v obliki učnega predmeta (od 1. ali 2. razreda), jezik manjšine je obvezni učni predmet (od 5. razreda).

Ta tip šole se od prejšnjega razlikuje v tem, da se jezika manjšine ne učijo le tisti, ki jim je to materni jezik, temveč je obvezen predmet tudi za učence, pripadnike večine (ti se ga učijo kot drugi tuji jezik).

(5) „Internacionalista” iskola: párhuzamos osztályok vannak: az egyikben ukrán, a másikban magyar a tannyelv. Mindkét osztályban oktatják a másik osztály tannyelvét tantárgyként (az 1. osztálytól), plusz egy idegen nyelvet is (2.-tól).

Az „internacionalista iskolák” kialakítása az 1950-es évek derekától a szovjet oktatáspolitikai kedvelt eszköze volt. Ezekben az intézményekben két, sőt gyakran három nyelven oktattak: az egyik osztályban a kisebbségi gyerekek anyanyelvén, a másik osztályban rendszerint oroszul folyt az oktatás. Az ilyen intézmények ukrán vagy orosz tannyelvű osztályaiba is túlnyomórészt magyar gyerekek jártak. Az orosz tannyelvű osztályba járók számára tantárgyként oktatták anyanyelvüket és nemzeti irodalmukat, de ők sem tanultak ukrán nyelvet és irodalmat. Többek között az „internacionalista” iskolák orosz tannyelvű osztályaiba „áttértek”, illetve eleve orosz tannyelvű iskolába íratott gyerekek következtében a magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma folyamatosan csökkent. Ennek az oktatási formának az államnyelven oktató osztálya a fent ismertetett oktatási modellnek felel meg, a magyar nyelven oktató osztálya pedig az alább bemutatottnak.

(6) Magyar tannyelvű iskola, ahol az államnyelv (1. osztálytól) és egy idegen nyelv (2.-tól) tantárgyként van jelen. Emellett a hazafias nevelés tantárgyat a 10–11. osztályban államnyelven oktatják. Ez az oktatási forma a hagyományos anyanyelv-megőrzési modellt jelenti, ám – amint ezt a fentiekben bemutattuk – sajnos a valóságban nem képes biztosítani sem az államnyelv, sem az idegen nyelv megfelelő szintű elsajátítását.

(7) Ivan Vakarcsuk egykori oktatási miniszter már többször említett 2008. május 26-i 461. számú rendelete¹⁷ értelmében alakultak ki Kárpátalján az úgynevezett kéttannyelvű iskolák. Ezek azok az intézmények, melyek működése a leginkább számot tarthat a szlovéniai olvasók érdeklődésére. Ezért ezt a típust bővebben ismertetjük.

Ezekben az alsó tagozat (1–4. osztály) magyar tannyelvű, az államnyelvet az 1., egy idegen nyelvet a 2. osztálytól oktatnak tantárgyként.

A felső tagozat (5–9. osztály) kéttannyelvű. Az 5. osztálytól Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban már csak ukrán nyelven oktatják ezt a tárgyat. 6. osztálytól újabb tárgyat, a földrajzot is két nyelven tanítják, a 7.-ben a matematikával bővül a sor, majd a következő osztályban teljesen átállnak ezeknek a tantárgyak államnyelven törté-

17 Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

(5) „Internacionalna” šola: vzporedni oddelki: v enem poteka pouk v ukrajiniščini, v drugem v madžarščini. V obeh oddelkih se pouk učnega jezika drugega oddelka izvaja kot šolski predmet (od 1. razreda), poleg tega se učenci učijo še en tuji jezik (od 2. razreda).

Priljubljeno orodje sovjetske izobraževalne politike od srede 50. let 20. stoletja je bilo oblikovanje t. i. „internacionalnih šol”. V teh ustanovah je izobraževanje potekalo v dveh, pogosto celo v treh jezikih: v enem oddelku so se manjšinski otroci učili v svoji materinščini, v drugih se je pouk izvajal v ruščini. Oddelke z ruskim ali ukrajinskim učnim jezikom so obiskovali pretežno madžarski otroci. V oddelkih, kjer je pouk potekal v ruščini, so materinščino otrok in zgodovino njihovega naroda poučevali kot učni predmet, vendar se učenci niso učili ukrajinskega jezika in književnosti. Ker so bili madžarski otroci „prestavljeni” v oddelke z ruskim učnim jezikom oz. so se že v štartu vpisali v šolo z ruskim učnim jezikom, se je posledično zmanjševalo število učencev v šolah z madžarskim učnim jezikom. Izobraževalna oblika, kjer se v oddelku izvaja pouk v državnem jeziku, ustreza izobraževalnemu modelu, ki je bil opisan, predstavitev oddelka, kjer pouk poteka v madžarskem jeziku, pa sledi.

(6) Šola z madžarskim učnim jezikom, kjer sta državni jezik (od 1. razreda) in en tuji jezik (od 2. razreda) prisotna kot učna predmeta. Ob tem se državljanska vzgoja kot učni predmet v 10. in 11. razredu poučuje v državnem jeziku. Ta izobraževalna oblika predstavlja tradicionalni model ohranjanja materinščine, toda – kot smo že predstavili – žal v praksi ne zagotavlja usvojitve državnega jezika, niti tujega jezika na pričakovani stopnji.

(7) V skladu z že večkrat omenjenim 461. členom uredbe¹⁷ nekdanjega ministra za šolstvo Ivana Vakarcuska (sprejetega 26. maja 2008) so v Zakarpatju nastale t. i. dvojezične šole. To so ustanove, ki v največji meri pritegnejo pozornost slovenskih bralcev, zato bomo ta tip izobraževalnih ustanov predstavili podrobneje.

Na razredni stopnji (1.–4. razred) poteka pouk v madžarščini, državni jezik se kot učni predmet poučuje od 1. razreda, tuji jezik pa od 2. razreda.

Na predmetni stopnji (5.–9. razred) poteka pouk v dveh učnih jezikih. Od 5. razreda se v dveh jezikih, tj. v materinščini in ukrajiniščini (na račun fakultativnih ur), poučuje zgodovina Ukrajine. Od 6. razreda poteka pouk tega predmeta samo še v ukrajiniščini. V 6. razredu se ob bok madžarščini postavi ukrajiniščina tudi pri geografiji, v 7. razredu se vrsta predmetov dopolni še z matematiko, v naslednjem razredu

17 Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

nő oktatására. Az általános iskola (9. osztály) végére a tantárgyak többségét már államnyelven tanítják.

A középiskola (10–11. osztály) elvileg kéttannyelvű, az államnyelven oktatott tárgyak dominálnak. Gyakorlatilag azonban magyarul csak a magyar nyelvet és az (integrált) irodalmat tanulják, a többi nyelvet ukrán nyelven tanítják.

Amint azonban látjuk, ez az oktatási forma sem felel meg annak a gyakorlatnak, melyet Szlovéniában használnak. Az ismertetett ukrainai intézményekben ugyanis két nyelven folyik ugyan egyszerre az oktatás, de az egyes nyelvek nem egyazon órán jelennek meg, hanem az egyik tárgyat előbb csak magyarul, majd párhuzamosan két nyelven (mégpedig úgy, hogy az egyik órán magyarul, a másikon ukránul), végül kizárólag államnyelven oktatnak.

Ez az oktatási modell a tranzitív (átirányítási) programnak felel meg.

A gyakorló pedagógusok ennek a modellnek a kapcsán is számos megválaszolatlan kérdést vetettek fel. Nem kaptak egyértelmű választ például arra, hogy a normatív (kötelezően előírt) órák keretében csak anyanyelven, a fakultatív órákon pedig teljesen ukrán nyelven kell-e tartani az órákat? Esetleg lehet-e már a magyar nyelven folyó órán is említést tenni a másik nyelven is a tananyagról, a szakterminusokról? Lehetséges-e, hogy nem egy, hanem két külön tanár is oktatja ugyanazt a tantárgyat egy-egy osztályban: az egyik magyarul, a másik ukránul? Ha így van, akkor lehetséges-e, hogy nem egy, hanem két külön tanár is oktatja ugyanazt a tantárgyat egy-egy osztályban: az egyik magyarul, a másik ukránul? Ha két tanár tanít, akkor mindkettő osztályoz, vagy csak az egyik? Ha csak egyikük, akkor csak az anyanyelven tartott órákon kell jegyet adni, vagy az államnyelven tartott órákon is érdemjeggyel kell értékelni a gyerekek teljesítményét? Ha igen, akkor lesz egy magyar és egy ukrán jegye matematikából? Milyen nyelven kell felelni, dolgozatot írni? Mi van azzal a gyerekekkel, aki szinte egy szót sem tud ugyan ukránul, ám egyébként kiváló matematikából, illetve azzal, aki nagyon jól beszél az államnyelvet, de a szorzótábla is nehézséget okoz neki? Milyen tankönyveket kell használni: az ukrán nyelvűeket, azok magyar fordítását, esetleg mindkettőt? Ha mindkettőt, ki fedezi majd a második tankönyv beszerzésének költségeit: az állam vagy a szülők? Lesznek-e valaha a kéttannyelvű oktatáshoz kéttannyelvű tankönyvek, szemléltetők, oktatási anyagok? Kik foglalkoznak majd a tanárok felkészítésével, továbbképzésével?

A felkészületlenséget mutatja, hogy miközben a miniszteri rendelet értelmében elviekben már a 2008/2009-es tanév első napjától be kellett volna vezetni a kéttannyelvű oktatást a kárpátaljai iskolákban (is), az oktatási tárca 2009. február

se poučevanje teh predmetov izvaja le v državnem jeziku. Na ta način postane do konca osnovne šole (9. razred) ukrajiniščina učni jezik večine učnih predmetov.

Srednja šola (10.–11. razred) je v teoriji dvojezična, vendar dominirajo predmeti, katerih pouk poteka v državnem jeziku. Praktično se le madžarski jezik in (integri-rana) književnost poučujeta v madžarskem jeziku, pouk ostalih predmetov poteka v ukrajiniščini.

Kot je razvidno, niti ta izobraževalna oblika ni primerljiva s prakso v Sloveniji. V predstavljenih ukrajinskih ustanovah poteka pouk hkrati v dveh jezikih, vendar posamezni jezik ni prisoten pri istih učnih urah, temveč se določeni predmeti poučujejo v madžarščini na začetku osnovne šole, kasneje vzporedno v dveh jezikih (in sicer tako, da se jezika izmenjujeta, eno uro je pouk v madžarščini, naslednjo uro v ukrajiniščini), na koncu se poučuje izključno v državnem jeziku.

Ta izobraževalni model ustreza tranzitivnemu (prehodnemu) programu.

Pedagogi s prakso so tudi v zvezi s tem modelom postavili številna vprašanja, na katera niso prejeli odgovora. Neodgovorjena so ostala npr. vprašanja, ki sledijo. Ali se v okviru normativa (predpisanega števila obveznih ur) poučuje le v materinščini, pri fakultativnih urah pa izključno v ukrajiniščini? Ali se pri predmetih, pouk katerih poteka v madžarščini, lahko omenijo bistvene zadeve, strokovni izrazi tudi v drugem jeziku? Ali obstaja možnost, da bi v oddelku isti predmet poučevala dva učitelja: eden v madžarščini, drugi v ukrajiniščini? Če je to tako, ali je možno, da ne en učitelj, ampak dva učitelja poučujeta določeni predmet v posameznem oddelku: eden v madžarščini, drugi v ukrajiniščini? Če lahko poučujeta dva učitelja, ali velja to za oba oddelka (madžarskega in ukrajinskega) ali samo za enega? V primeru, da v oddelku poučuje en učitelj, ali ta ocenjuje le pri urah, ko poteka pouk v materinščini, ali lahko znanje učencev ocenjuje tudi pri urah v državnem jeziku? Če je odgovor pritrdilen, ali bo potem učenec imel eno madžarsko in eno ukrajinsko oceno iz matematike? V katerem jeziku naj potekata ustno in pisno ocenjevanje? Kaj storiti z učencem, ki ne zna niti besede ukrajinsko, je pa odličen matematik, in kaj z učencem, ki zelo dobro govori državni jezik, a mu dela preglavice celo poštevanka? Kateri učbeniki naj se uporabljajo: v ukrajinskem jeziku, njihov prevod v madžarščino ali oba? Če obvelja zadnja možnost, kdo bo kril stroške za nabavo drugega učbenika – država ali starši? Ali se bodo kdaj pripravili dvojezični učbeniki, ponazorila, učni pripomočki za dvojezično poučevanje? Kdo se bo ukvarjal s pripravo, z nadaljnjim izobraževanjem učiteljev?

Medtem ko bi bilo treba v skladu z uredbo teoretično že prvi dan šolskega leta 2008/2009 (tudi v zakarpatskih šolah) izvajati dvojezični pouk, pa na nepripra-

25-én büszkén tudósított arról, hogy létrejött egy olyan munkacsoport, mely a két tannyelven folyó oktatás elméleti és módszertani részleteinek kidolgozásával foglalkozik. Ez a bizottság 2009 februárjában a Krími Autonóm Köztársaságban járt annak céljából, hogy általános elveket és módszertani segédanyagokat dolgozzon ki egyes tantárgyak két nyelven történő oktatásához.

A fenti kérdésekre az oktatási tárca hónapokkal később próbált érdemben reagálni. Miközben a kéttannyelvű oktatást a 2008/2009-es tanévtől vezette be a minisztérium, a részletező módszertani leírás csak 2009. szeptember 1-jén jelent meg a tárca honlapján: azon a napon, amikor a 2009/2010-es tanév elkezdődött. Az oktatási intézmények egy 2009. augusztus 28-i keltezésű, 1/9-581. iktatási számú, P. Poljanszki oktatási miniszterhelyettes aláírásával ellátott hivatalos levélben kapták meg a módszertani útmutatót, szeptember elején-közepén.¹⁸

A hatoldalas módszertani útmutató részletesen leírja, hogyan kell megszervezni a kétnyelvű oktatást a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban. Fontos kiemelnünk: Ukrajna a kétnyelvű oktatást kizárólag a kisebbségi tannyelvű intézményekben vezeti be, az ukrán tannyelvű iskolák továbbra is egynyelvűek maradtak, ahol az ukrán nyelven folyó képzés mellett egy vagy két idegen nyelvet oktatnak a tanulók számára. S bár ez a képzési forma sem egyezik meg teljes egészében a muravidéki iskolákban ismerttel, úgy véljük, számos olyan momentuma van ennek az oktatási modellnek, mely számot tarthat a muravidéki pedagógusok, oktatásszervezők érdeklődésére.

A minisztériumi dokumentumban első ízben kerül definiálásra, mit ért Kijev „kétnyelvű oktatás”-on. Kétnyelvű oktatásnak azt az oktatási formát tekinti a tárca, melynek során *egyidejűleg* jelen van az anyanyelv és az államnyelv egyazon órán. Azaz: az ukrán nyelv (államnyelv) és az anyanyelv az oktatási folyamatban nem csupán tantárgyként, hanem az oktatás eszközeként, azaz tannyelvként is használatos.

Kiemelt figyelmet fordít a „használati útmutató” a nyelvek megfelelő elkülönítésére. Mivel az anyanyelv és az államnyelv egyszerre van jelen az órákon, azaz mindkét nyelvet használni kell mindegyik órán, ez azzal a veszéllyel jár, áll a dokumentumban, hogy a nyelvek keveredhetnek, s ez nem megfelelően szolgálja sem a nyelvelsajátítást, sem pedig a tananyag megértését, rögzülését. Éppen ezért a két nyelvet, amennyire csak lehet, el kell különíteni egymástól. A kódváltásokat (nyelvváltásokat) minden esetben jelölni kell. Olyan formulákkal kell bevezetni az egyik nyelvről másikra való áttérést, mint például: „ezt magyarul így nevezik”, „figyelem, áttérünk a magyar nyelvre”, esetleg felelésnél: „s ezt hogy mondanád ukránul?”. A tanulók

18 A dokumentum ukránul elérhető: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v-581290-09>

vljenost kaže, da je ministrstvo za šolstvo 25. februarja 2009 ponosno poročalo o tem, da se je oblikovala delovna skupina, ki se ukvarja s formiranjem teoretičnih in didaktičnih podrobnosti izobraževanja v dveh jezikih. Ta komisija je februarja leta 2009 obiskala Krimsko avtonomno republiko, da bi izdelala splošna načela in didaktične pripomočke za posamezne predmete za namene poučevanja v dveh jezikih.

Na zgoraj naštetá vprašanja je šolsko ministrstvo utemeljene odgovore poskušalo podati po nekaj mesecih. Medtem ko je ministrstvo dvojezično šolstvo uvedlo s šolskim letom 2008/2009, je bila podrobna didaktična predstavitev le-tega na spletnih straneh ministrstva objavljena šele 1. septembra 2009, ko se je šolsko leto 2009/2010 dejansko že začelo. Izobraževalne ustanove so didaktične usmeritve prejele na začetku oz. sredi septembra v dopisu št. 1/9-581, datiranim z dnem 28. avgust 2009, ki ga je podpisal namestnik ministra za šolstvo, P. Poljanszki.¹⁸

Didaktične usmeritve na šestih straneh podrobno opisujejo način izvedbe dvojezičnega pouka v šolah z manjšinskim učnim jezikom. Velja poudariti: Ukrajina je dvojezični pouk uvedla izključno v ustanovah z manjšinskim učnim jezikom, šole z ukrajinskim učnim jezikom ostajajo enojezične, tam se pouk izvaja v ukrajiniščini, ob tem pa se učenci učijo še en tuji jezik oz. dva tuja jezika. Čeprav niti ta izobraževalna oblika ne sovпада povsem s tisto v prekmurskih šolah, menimo, da ima ta izobraževalni model več točk, ki bi utegnile zanimati pedagoge in snovalce izobraževanja v Prekmurju.

V dopisu ministrstva je prvič definirano, kaj Kijev razume s terminom „dvojezično šolstvo“. Ministrstvo razume dvojezično šolstvo kot izobraževalni model, pri katerem sta pri določeni učni uri istočasno prisotna materni jezik in državni jezik, torej, ukrajinski jezik (državni jezik) in materni jezik se v tem izobraževalnem procesu ne pojavljata le kot učna predmeta, temveč kot orodji za poučevanje, kot učna jezika.

„Navodilo za uporabo“ posveča posebno pozornost ustreznemu ločevanju jezikov. Ker sta materinščina in državni jezik hkrati prisotna pri učnih urah in je treba uporabljati oba jezika pri vseh predmetih, je izpostavljenost tveganju mešanja jezikovnih kodov velika (to je zapisano tudi v dokumentu), kar v bistvu ne podpira usvajanja jezika, razumljivosti učne snovi in utrditve znanja niti k temu ne pripomore. Prav zaradi tega je treba jezika, kolikor se le da, ločiti. Menjavo jezikovnih kodov (menjavo jezikov) je v vsakem primeru treba zabeležiti. Prehod iz enega jezika v rabo drugega je treba izvesti s formulami, kot so npr.: „V madžarščini se temu reče tako.“, „Pozor, prešli bomo na madžarski jezik.“ in pri ustnem odgovarjanju: „Kako

18 Dokument je v ukrajiniščini dosegljiv na: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v-581290-09>.

figyelmét rendszeresen fel kell hívni arra, hogy a két nyelvet különítsék el, az egyik nyelven elkezdett mondatot ugyanazon a nyelven kell befejezni, és a pedagógusnak javítania kell a nyelvi „kevert” megnyilatkozásokat.

Az oktatási program nagy jelentőséget tulajdonít minden tananyagrészt alapos nyelvi feldolgozására. A minisztérium felhívja arra a figyelmet, hogy minden szakterminusnak meg kell jelennie az órán ukránul és anyanyelven is. A tankönyv szövegeit, lényeges szövegrészeit célszerű az órán ukránul elolvasatni a gyerekekkel, akár hangosan is. Az anyanyelvi tanári magyarázat során a lényegét ukrán nyelven fel kell írni röviden (szó szerkezetekben, azaz nem csupán a szakkifejezéseket használva, hanem azokat kontextusba helyezve) a táblára és a füzetbe.

Kétnyelvű „szakszótárakat” kell használni. Erre a célra az oktatási minisztérium által jóváhagyott azon szótárak használhatók, melyek egyetlen ukrán–magyar, illetve magyar–ukrán kiadványba sűrítették össze hat tantárgy (történelem, matematika, biológia, földrajz, fizika és kémia) legfontosabb olyan szakkifejezéseit, melyek az iskolai órákon előfordulhatnak. A mindössze 448 oldalas, kis formátumú könyvecskét egyik oldalán kinyitva magyar–ukrán, másik oldalán fellepozva ukrán–magyar szótárt találunk. Olyan szavak, kifejezések magyarázatát találhatjuk meg a szakszótárban, mint például *abszcissza* (mat), *abszolút magasság* (földr), *adalékanyag* (kém), *agykéreg* (biol), *általános tömegvonzás törvénye* (fiz), *koronabirtok* (tört) stb. Ami az órák szervezését illeti, az útmutató szerint nagyon fontos, hogy minden órán vonjuk be a tanulókat a közös munkába, és aktivizáljuk mind a négy nyelvi készséget (beszédértés, beszéd létrehozás, olvasás, írás) az államnyelven (is). A szaktárgyi pedagógusoknak párbeszédet kell kialakítaniuk az osztállyal. Például olyan kérdésekkel érheti ezt el a tanár, mint (rámutatva egy illusztrációra): „Mi ez?” Vagy: „Határozd meg a fogalmat!” Esetleg: „Mivel egyenlő?” „Ez több, vagy kevesebb?” „Miért gondolsz, hogy így kell megoldani ezt a feladatot?” stb. Lehetőség szerint mind a két nyelven hasonlóan kell eljárni. A monologikus nyelvhasználat gyakoroltatása céljából a tanulók az óra végén összefoglalhatják az óra témáját, esetleg írásban határozhatnak meg fogalmakat, szerkeszthetnek szöveges feladatokat az államnyelven.

Kulcsfontosságú a tanulók aktivizálása az órákon. A tanár példája és a passzív nyelvhasználat (államnyelvi szöveg hallgatása, olvasása) ugyanis önmagában nem elegendő a nyelv és a szaknyelv elsajátításához. A tanulókat aktív és rendszeres nyelvhasználatra kell ösztönözni, egyéni, párban és csoportban végzett tevékenységekkel. A pedagógusnak olyan osztálytermi helyzetet kell teremtenie az órán, melynek során a gyerekek aktívan, szóban és írásban is tudják alkalmazni azokat a nyelvi fordulatokat, valamint szakterminusokat, melyeket elsajátítottak. A minisztériumi dokumentum erről külön nem szól ugyan, ám itt nagyon fontos, hogy mind-

bi to povedal v ukrajiniščini?”. Učence je treba nenehno opozarjati na ločevanje obeh jezikov, poved mora biti od začetka do konca v enem jeziku, naloga učiteljev je, da popravljajo jezikovno „mešane” izjave.

Izobraževalni program pripisuje velik pomen temeljiti jezikovni obdelavi vsake učne enote. Ministrstvo opozarja, da je treba pri pouku omeniti strokovne izraze tako v ukrajiniščini kot v maternem jeziku. Za besedila v učbeniku in pomembne dele besedila je smotrno, da jih učenci pri učni uri preberejo v ukrajiniščini, lahko celo na glas. Po razlagi učne snovi v materiniščini je treba narediti tabelsko sliko in bistvene zadeve zapisati v zvezek v ukrajiniščini (v obliki besednih zvez; tu je mišljeno, da se ne uporabljajo le strokovni izrazi, temveč se ti umestijo v besedilo).

Uporabljati je treba dvojezične „strokovne” slovarje. Za doseganje tega cilja se uporabljajo slovarji, ki jih je potrdilo ministrstvo, kar v našem primeru pomeni en ukrajinsko-madžarski in madžarsko-ukrajinski slovar, ki zgoščeno združuje strokovne izraze šestih učnih predmetov (zgodovina, matematika, biologija, geografija, fizika in kemija). To je vsega skupaj 488 strani obsegajoča knjižica manjšega formata, ki se bere z obeh strani, na eni je madžarsko-slovenski, na drugi pa ukrajinsko-madžarski slovar. V strokovnem slovarju so razloženi pomeni izrazov, kot npr.: *abscisa* (mat.), *absolutna višina* (geo.), *dodane sestavine* (kem.), *možganska skorja* (bio.), *splošni gravitacijski zakon* (fiz.), *kronska posest* (zgo.) itd.

Kar zadeva organizacijo učnih ur, je po navodilih zelo pomembno, da se učenci vsako učno uro aktivno vključujejo v delo in da razvijajo vse štiri jezikovne spretnosti (poslušanje, govor, branje, pisanje) (tudi v državnem jeziku). Učitelji strokovnih predmetov morajo z učenci vzpostaviti dialog. To dosežejo z vprašanji, kot so: „Kaj je to?” (pokaže na ilustracijo), „Opredeli pojem.”, „S čim lahko primerjamo?”, „Je to več ali manj?”, „Zakaj misliš, da se naloga reši na ta način?” itd. Po možnosti je treba v obeh jezikih ravnati podobno. Učenci na koncu ure za govorno vajo iz državnega jezika povzamejo, kaj so se pri uri naučili, oz. zapišejo pojme in oblikujejo povzetke v ukrajiniščini.

Aktiviranje učencev pri učnih urah je ključnega pomena. Učiteljev zgled in pasivna raba jezika (poslušanje in branje besedil v državnem jeziku) sama po sebi ne zadoštuje za usvojitev jezika, zlasti ne strokovnega jezika. Učence je z individualnim in s skupinskim delom ter z delom v parih treba nenehno spodbujati za aktivno in redno rabo jezika. Učitelji morajo med učnimi urami ustvariti položaje, v katerih bodo učenci aktivno, govorno in pisno, uporabljali pogovorne izraze, strokovne izraze oz. termine, ki so se jih naučili. Dokument ministrstva o tem sicer ne govori izrecno, vendar je na tej točki izredno pomembno, da učenci pri učnih urah aktivno

két nyelvet aktívan használják a gyerekek az órákon, ne billenjen el erősen a mérleg nyelve az államnyelv felé, még akkor sem, ha ez a tanulók kevésbé domináns nyelve.

A módszertani útmutató összeállítói szerint úgy lehet az iskolai tanórákon mindkét nyelv használatát ösztönözni, ha konkrét feladatokkal erre buzdítjuk a tanulókat. Ilyen feladatok lehetnek például a következők:

- a) Minden tanuló lefordít egy-egy bekezdést a tankönyvből, majd a fordítást közösen értékeli az osztály.
- b) Egyes szöveges feladatok fordítása, illetve szerkesztése és megoldása csoportban vagy párban.
- c) Hiányos (államnyelvi) szöveg kiegészítése anyanyelven, előre megadott kulcsszavakkal.
- d) A szövegértés segítése, gyakorlása: tanári kérdésekre választ keresni egy megadott tankönyvi vagy egyéb szakszövegben.
- e) Egy gyerek elolvas egy ukrán nyelvű szövegrészt, egy másik összefoglalja államnyelven, mit hallott; egy harmadik pedig anyanyelven foglalja össze a lényegét, majd a negyedik kérdéseket fogalmaz meg a hallottakhoz, s végül az ötödik válaszol a kérdésekre. A következő szövegrésznél a szerepek változnak.
- f) Ukrán nyelvű oktatófilmek, hanganyagok használatával a szövegértést (és a kiejtést) anyanyelvi beszélőtől hallott szövegekkel segítheti a pedagógus.

A tanulókat a házi feladatokkal is arra kell ösztönözni, hogy a tantárgyi ismeretek mellett nyelvet is tanuljanak. Ezt például az alábbi módon érhetjük el, legalábbis a módszertani útmutató szerint:

- a) Az otthon olvasott tankönyvi szövegeket a gyerekek jelöljék a következő módon: + érthető, +/- eléggé érthető, -/+ kevésbé érthető, - egyáltalán nem értem. A jelölések alapján a tanár segítségével az órán a tanulók a nem érthető részeket anyanyelven elmagyarázzák egymásnak, majd a tanár államnyelven összefoglalja.
- b) Az otthon elolvasott vagy meghallgatott szöveget a gyerekeknek le kell jegyzetelniük (államnyelven), majd szóban röviden összefoglalni a lényegét előbb ukrán, majd magyar nyelven. Ez – állítólag – segíti egyrészt a tananyag rögzülését, másrészt a nyelvelsajátítást is.

A kétnyelvű oktatás kijevi oktatási minisztérium által kiadott részletes „végrehajtási mechanizmusa” arról is rendelkezik, hogy a kéttannyelvű oktatás bevezetése következtében módosítani kell az ukrán nyelv és irodalom mint tantárgy anyagát is. Az ukrán nyelv és irodalom tantárgy(ak) tanárainak a nyelvtani anyagot elsősorban nem szépirodalmi, hanem más tantárgyak (matematika, biológia, földrajz, ké-

uporabljajo oba jezika in da se jeziček na tehtnici ne prevesi močno na stran državnega jezika, četudi je to manj dominantni jezik učencev.

Sestavljalci didaktičnih priporočil menijo, da se s konkretnimi nalogami učence lahko spodbudi za rabo obeh jezikov pri učnih urah. Primeri nalog:

- a) Vsak učenec prevede en odstavek iz učbenika, nato razred ovrednoti prevod.
- b) Prevajanje oz. sestava in reševanje posameznih besedilnih nalog v skupini ali paru.
- c) Dopolnitev pomanjkljivega besedila (v državnem jeziku) z vnaprej podanimi ključnimi besedami v materinščini.
- d) Pomagala in vaje za razumevanje besedila: iskanje odgovora v učbeniku ali drugem strokovnem besedilu.
- e) Prvi učenec prebere besedilo v ukrajinščini, drugi povzame slišano prav tako v državnem jeziku; tretji pove bistvo v maternem jeziku, četrti tvori vprašanja v zvezi s slišanim in peti odgovarja na zastavljena vprašanja. Pri naslednjem delu besedila se vloge zamenjajo.
- f) Z vzgojnimi in didaktični filmi, zvočnimi posnetki v ukrajinščini lahko učitelj pomaga učencem, da slišijo in razumejo jezik (izgovarjavo) od rojenih govorcev.

Tudi z domačimi nalogami je treba učence spodbujati, da se ob učni snovi posameznega predmeta učijo tudi jezika. Po priporočilih se to doseže s sledečim:

a) Besedila v učbeniku, ki jih učenci berejo doma, naj se označijo: + *razumljivo*, +/- *dovolj razumljivo*, -/+ *manj razumljivo*, - *ne razumem*. Pri učni uri učenci z učiteljevo pomočjo drug drugemu v maternem jeziku razložijo nerazumljive dele besedila na podlagi oznak, nato učitelj nova spoznanja povzame v državnem jeziku.

b) Doma prebrana ali poslušana besedila morajo učenci na kratko zapisati v državnem jeziku in ustno povzeti bistvo najprej v ukrajinščini, nato v madžarščini. To naj bi po eni strani pripomoglo k utrditvi učne snovi, po drugi pa k učenju jezika. Uredba ministrstva za šolstvo s podrobnim „mehanizmom izvajanja“ dvojezičnega pouka navaja, da je z uvedbo dvojezičnega šolstva treba posodobiti učni načrt predmeta Ukrajinski jezik in književnost. Učitelji ukrajinskega jezika in književnosti naj učno snov s področja jezika obravnavajo na podlagi analize besedil drugih predmetnih področij (matematika, biologija, geografija, kemija, zgodovina itd.) in ne na podlagi leposlovnih besedil.

Pri učnih urah ukrajinskega jezika mora dati profesor ukrajinščine poudarek pogovorom, ki bodo učencem koristili pri drugih predmetih (npr. tematsko se morajo navezovati na učno snov drugih predmetov oz. naj bodo pri urah jezika in književ-

mia, történelem stb.) tankönyveiből, témaköréből vett szövegekkel kell szemléltetni (azaz ilyen szövegeken végezzék a gyerekek a nyelvtani elemzéseket).

Az ukránnyelv-órákon a párbeszéd kialakítása során a hangsúlyt az olyan beszélgetések létrehozására kell az ukránnyelv-tanárnak fektetnie, melyek hasznosíthatók más tantárgyak tanulása során (pl. tematikájukban illeszkednek valamely más tantárgyhoz, illetve az érvelés, a vita, a leírás, a jellemzés, a kérdések és válaszok gyakoroltatása szerepeljen kiemelten a nyelvi és irodalmi órákon). A nyelvtanórán is elképzelhetők például olyan párbeszéd, mint például: „mi történt tegnap a kémia órán?” „Hogyan oldottad meg a fizika házi feladatot?” „Milyen környezetvédelmi problémákkal találjuk szemben magunkat saját településünkön?”

Az oktatási módszerek alkalmazásának egyik legfontosabb összetevője a pedagógus. Az oktatás elsősorban személyi kérdés: ha a tanár nem tudja (jól) alkalmazni a módszert, ha szakmailag nem felkészült, kevés az esély a sikerre. Ezt belátva az oktatási minisztérium külön figyelmet fordít a tanárok szakmai felkészítésére, leszögezve, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetése speciális készségeket feltételez a pedagógusoknál: a szaktárgyakat és az ukrán nyelvet oktató tanároknál egyaránt. Az ukránnyelvtanároknak például fel kell készülniük az összes oktatott tantárgy szakkifejezéseiből, s ezeket mindkét tannyelven ismerniük kell, s arra kell ösztönözniük tanítványaikat, hogy ők is ezt tegyék, a nyelvórákon is. Az ukrán nyelv oktatóinak meg kell ismerkedniük ezen tárgyak tanterveivel, tankönyveivel, hogy saját óráik tervezése során a megfelelő (a más órán már tanult) tananyag szakkifejezéseit gyakoroltathassák. Azaz: szükség van a nyelvoktatás tartalmi átformálására is.

Az egyes szaktárgyak tanárainak el kell mélyedniük a nyelvoktatás módszertanában, alapvető nyelvpedagógiai ismeretekre kell szert tenniük ahhoz, hogy a tananyag átadása során a gyerekek nyelvi fejlődését is elősegítsék. Nem engedhető meg, hogy a kémia, a fizika, a matematika, a történelem stb. tanárának fogalma se legyen a nyelvsajátításról, a tanulók anyanyelvének és az államnyelvnek az irodalmi normáiról, helyesírásáról stb.

Ahhoz, hogy a tanárok sikerrel tudjanak szembenézni az előttük álló kihívásokkal, a pedagógusképzésben és -továbbképzésben fel kell készíteni a tanárokat erre, el kell őket látni megfelelő szakirodalommal, jó tantervekkel, tankönyvekkel, segédanyagokkal, szemléltetőkkal, szótárakkal. Sajnos nem szól a dokumentum arról, hogy ezek kidolgozása, előállítás, finanszírozása kinek a feladata. Az ukrán költségvetés ugyanis kizárólag a tantervek és tankönyvek kiadását támogatja, más oktatási anyagok elkészítéséhez és megjelentetéséhez nem nyújt támogatást az állam. Az is figyelemre méltó, hogy szó sem esik a kétnyelvű tankönyvekről. Továbbra sem

nosti v veliki meri prisotne vaje s področja utemeljevanja, opisovanja, orisovanja, kreiranja vprašanj in odgovorov). Pri jezikovnih urah lahko potekajo pogovori tipa: „Kaj ste počeli včeraj pri kemiji?“, „Kako si rešil domačo nalogo iz fizike?“, „S katerimi naravovarstvenimi težavami se srečujemo v našem kraju?“.

Najpomembnejši segment metod poučevanja je pedagog. Poučevanje je v prvi vrsti vprašanje posameznika: če učitelj ni sposoben (ustrezno) uporabljati učnih metod in če strokovno ni dovolj podkovan, je verjetnost uspeha majhna. Odkar je ministristvo uvidelo to dejstvo, posveča posebno pozornost strokovni pripravi pedagogov, zavedajoč se, da zahteva uvedba dvojezičnega izobraževanja specialne sposobnosti pedagogov, tako učiteljev strokovnih predmetov kot učiteljev ukrajinskega jezika. Učitelji ukrajinskega jezika morajo biti pripravljene na praktično rabo strokovnih izrazov vseh poučevanih predmetov in termine poznati v obeh učnih jezikih. Svoje učence morajo spodbujati, da bodo ravnali enako tudi pri jezikovnih urah. Učitelji ukrajinskega jezika se morajo seznaniti z učnimi načrti in učbeniki ostalih predmetov, da bodo pri svojih urah lahko načrtovali vaje strokovnih izrazov, ki so se jih učenci že naučili pri drugih predmetih. Vse naštetu pomeni, da se kaže potreba tudi po vsebinski prenovi jezikovnega pouka.

Učitelji posameznih strokovnih predmetov se morajo poglobiti v didaktiko jezika, pridobiti morajo osnovna pedagoška znanja iz jezika, da bodo med podajanjem učne snovi spodbujali jezikovni napredek učencev. Nedopustno je, da učitelji kemije, fizike, matematike, zgodovine itd. skoraj ničesar ne vedo o učenju jezika, o književni normi in pravopisu materinščine učencev in državnega jezika.

V namen učiteljevega uspešnega soočanja s temi izzivi jih je med pedagoškim izobraževanjem in nadaljnjim usposabljanjem treba ustrezno pripraviti, opremljeni morajo biti s primerno strokovno literaturo, z dobrimi učnimi načrti, učbeniki, priročniki, ponazorili, slovarji. Dokument žal ne opredeljuje, čigava naloga sta priprava in izdelava le-teh in kdo bo stroške priprave kril. Iz ukrajinskega proračuna se namreč krijejo izključno stroški izdaje učnih načrtov in učbenikov, za pripravo in objavo drugih didaktičnih materialov pa država ne nudi finančne podpore. Pozornost vzbuja tudi dejstvo, da nikjer ni govora o dvojezičnih učbenikih. Nejasno ostaja torej, ali bodo dvojezične narodnostne šole (nastale iz šol z madžarskim učnim jezikom) prejele učbenike v madžarščini ali izključno v ukrajiniščini in ali jih bodo prejele v obeh jezikih. O urejanju in izdaji dvojezičnih učbenikov v didaktičnih priporočilih ni govora.

Uspeh posameznega izobraževalnega programa je v veliki meri odvisen od njegove družbene sprejetosti in uveljavitve. Ta ugotovitev velja zlasti za programe jezikovne-

tisztázott tehát, hogy a magyar tannyelvűből kéttannyelvűvé alakuló nemzetiségi iskolák csak anyanyelvi, vagy kizárólag ukrán nyelvi tankönyveket kapnak-e, vagy esetleg mindkét nyelven megkapják ezeket a könyveket. A kétnyelvű tankönyvek szerkesztéséről és kiadásáról szintén nem esik szó a módszertani útmutatóban.

Egy oktatási program sikere, eredményessége nagyban függ annak társadalmi beágyazottságától, elfogadottságától. Különösen igaz ez a megállapítás a nyelvoktatási programokra. Nem véletlen hát, hogy a kijevei oktatási tárca külön figyelmet szentel ennek a kérdésnek is, megállapítva, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetéséhez és sikeres alkalmazásához meg kell teremteni a megfelelő társadalmi környezetet. Ehhez a sajtóban, szülői értekezleteken, kis tájékoztató füzetekben kell megvilágítani, ismertetni a kétnyelvű oktatás céljait, módszereit, előnyeit. A programban érintett gyerekek és szüleik számára el kell magyarázni a kétnyelvű oktatás lényegét, megismertetni főbb módszereit, fel kell vázolni a várható eredményeket, azaz el kell oszlatni a bizalmatlanságot, szakmailag megalapozott ismereteket kell közvetíteni a célközönség felé. Ha ugyanis a társadalmi környezet viszonya negatív, akkor a modell sikeressége kerül veszélybe: ez esetben a szülők vagy az anyanyelven folyó egynyelvű oktatást követelik majd vissza, vagy pedig a csak államnyelven oktató (ugyancsak egynyelvű) iskolát választják gyermekeik számára.

A módszertani útmutatóban felvázolt modellnek kétségkívül számos pozitív eleme van. Ám az ukrán állam sajnos nem teremtette meg a sikeres és hatékony alkalmazásához szükséges feltételeket.

(1) Az oktatási tárca nem kezdeményezte a felsőoktatási intézményeknél, hogy vezessenek be változtatásokat a tanárképzésben és a pedagógus-továbbképzésben. Azaz: sem a nyelvtanárokat, sem a szaktanárokat nem készíti fel továbbra sem a rendszer a kétnyelvű oktatási modell gyakorlati alkalmazására.

(2) Az iskolák vagy csak magyar, vagy csak ukrán nyelvű tankönyveket kapnak, kétnyelvű tankönyvek nem készültek, és ilyenek kidolgozását, szerkesztését nem is rendelte meg az állam sem a szerzőktől, sem a tankönyvkiadóktól. Ehelyett arról lehetett olvasni a sajtóban, hogy a tárca nem rendelte meg a nemzetiségi nyelvű tankönyvek fordítását a kiadóknál, illetve nem biztosította a fordításos tankönyvek megjelenését. Azaz: a kormány a kétnyelvű oktatás megvalósítását az ukrán egynyelvű tankönyvekre alapozva kívánta bevezetni.

(3) Az ukrán nyelv tantárgy tanterve, tankönyvei, követelményei nem változtak. Annak ellenére sem, hogy – amint ezt fentebb láthattuk – a módszertani útmutató erre külön kitért.

ga izobraževanja. Zato ni naključje, da posveča Ministrstvo za šolstvo v Kijevu veliko pozornost temu vprašanju, saj ugotavlja, da je za uvedbo dvojezičnega šolstva in za njegovo uspešno delovanje treba ustvariti ustrezno družbeno okolje. Za uresničitev tega je nujno, da se javnost iz medijev, na roditeljskih sestankih, s pomočjo informativnih letakov obvešča in seznanja o ciljih, metodah in prednostih dvojezičnega izobraževanja. Otrokom in staršem otrok, ki so vključeni v ta program, je treba razložiti bistvo dvojezičnega izobraževanja, ciljno javnost je treba seznaniti z didaktičnimi metodami, ji predstaviti pričakovane rezultate in s posredovanjem strokovno utemeljenih spoznanj odpraviti nezaupanje. Kajti če je odnos družbe do tega vprašanja negativen, je ogrožen uspeh izobraževalnega programa; v konkretnem primeru bodo zahteve staršev po ponovni uvedbi izobraževanja v enem jeziku – materinščini vse glasnejše ali pa bodo starši za svoje otroke izbrali enojezično šolo z državnim jezikom.

Didaktična priporočila brez dvoma vsebujejo veliko pozitivnih elementov, vendar ukrajinska država žal ni ustvarila potrebnih pogojev za uspešno in učinkovito izvajanje le-teh.

(1) Ministrstvo za šolstvo ni spodbudilo visokošolskih ustanov, da bi uvedle spremembe v pedagoške programe in pedagoško nadaljnje usposabljanje, kar pomeni, da niti učiteljev jezika niti učiteljev strokovnih predmetov sistem še zmeraj ne pripravi na praktično izvajanje dvojezičnega izobraževalnega modela.

(2) Šole prejmejo učbenike ali samo v madžarskem ali samo v ukrajinskem jeziku, dvojezični učbeniki niso v pripravi, saj njihovo izdelavo in urejanje država ni naročila ne pri urednikih ne pri založbah, namesto tega so mediji pisali, da ministrstvo pri založbah ni naročilo prevoda učbenikov v narodnostnem jeziku oz. ni zagotovilo objave prevedenih učbenikov. To pomeni, da je ministrstvo dvojezično izobraževanje želelo uvesti s pomočjo enojezičnih učbenikov v ukrajiniščini.

(3) Poudarkom didaktičnih priporočil navkljub se učni načrt, učbeniki in zahtevani standardi znanja za predmet Ukrajinski jezik niso spremenili.

(4) Še zmeraj ni odgovora, kako naj se izvede posredovanje iste količine učne snovi v dvojezičnih šolah, če naj bo poglobljeni del učnih ur namenjen poučevanju državnega jezika. Ni znano, kakšen je vpliv rabe dveh učnih jezikov, utrjevanja učne snovi v dveh jezikih na usvajanje strokovnih znanj. Iz priporočil ministrstva se zdi, da naj bi bil najpomembnejši cilj dvojezičnih šol narodnostnih manjšin visoka stopnja usvojitve državnega jezika, temeljna znanja ostalih učnih predmetov pa drugotnega pomena.

(4) Semmilyen választ nem érkezett arra, hogyan vehetik át ugyanazt a tananyag-mennyiséget a kétnyelvű iskolákban, ha az óra jelentős részét az államnyelv oktatására kell fordítani. Nem ismeretes, miként hat a két tannyelv alkalmazása, a tananyagrészek két nyelven való ismételtetése a szaktárgyi ismeretek elsajátítására. A minisztériumi útmutatóból úgy tűnik, mintha a nemzetiségi kisebbségek kéttannyelvű iskoláiban a legfontosabb cél az államnyelv magas szintű elsajátítása volna, és csak másodlagos a többi tantárgy alapos megtanulása.

(5) Nincsenek arra vonatkozó leírások, hogyan kell figyelembe venni az osztályozás során a tanuló nyelvtudását, figyelembe kell-e egyáltalán ezt venni például a matematikából, biológiából történő osztályozás során, vagy sem. Így fennáll a veszélye annak, hogy egyes iskolákban így, másokban másként járnak el: lehetnek olyan intézmények, ahol a kémia jegy megszerzésében meghatározó, hogy a tanuló milyen szinten tudja ukránul is bizonyítani a szaktárgyi tudását, másutt viszont ennek semmilyen hatása nem lesz a szaktárgyi osztályzatra.

A kéttannyelvű oktatás bevezetésének szakmai elő nem készítettsége mellett számos egyéb probléma is felvetődik. A legnagyobb gond az, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetését csak a nemzeti kisebbségek iskoláiban javasolja a szaktárca, a többségi tannyelvű iskolák továbbra is egyetlen tannyelvet használnak: az ukránt. Az ukrán tannyelvű iskolákban csupán második idegen nyelvként jelenhet meg a kisebbség nyelve, az sem kötelező módon, még az abszolút magyar többségű településeken sem. Az is elgondolkodtató, hogy a kisebbségi anyanyelv fejlesztése, fenntartása még csak a deklarált szándék szintjén sem jelenik meg a kétnyelvű oktatás kapcsán kiadott minisztériumi rendeletekben, dokumentumokban. Mindez arra utal, hogy ezeknek a nyelveknek a fenntartása nem is célja az államnak. A cél: a fokozatos asszimiláció. Nem cél tehát a kétnyelvűség kialakítása és hosszú távú fenntartása, ehelyett az oktatás az ukrán nyelvre való áttérést, a nyelvcserét készíti elő.

Ukrajna messze áll a jogállamiságtól. Nem meglepő tehát, hogy a miniszteri rendelettel kötelezően bevezetendő kéttannyelvű oktatás sem úgy működik a gyakorlatban, ahogyan azt Kijevben elképzelték. Bevezetése esetleges, és iskolánként eltérő, milyen mértékben és mely elemeit alkalmazzák.

Egyes ukrainai nemzetiségek (bolgárok, szlovákok) szinte minden iskolája átállt a kétnyelvű oktatásra. Számos orosz, néhány krími tatár, lengyel és moldáv tannyelvű iskola is áttért erre az oktatási formára. A kárpátaljai magyar iskolák közül azonban alig néhány (5-6 intézmény) tért át a kétnyelvű oktatásra, s a tekintetben is nagy a változatosság, hogyan valósítják meg a gyakorlatban a kéttannyelvű oktatást. Van olyan iskola, ahol az eredeti elképzelés szerint tanítanak (egyik órán

(5) Ni predpisano, na kakšen način se pri ocenjevanju upošteva učenčevo jezikovno znanje, ali ga je treba upoštevati pri ocenjevanju npr. matematike, biologije ali ne. Tako obstaja nevarnost, da bodo posamezne šole postopale različno: v enih ustanovah bo pri oceni iz npr. kemije odločilno, v kolikšni meri zna učenec svoje strokovno znanje utemeljiti v ukrajiniščini, drugod pa temu pri ocenjevanju ne bodo pripisali nobenega pomena.

Poleg strokovne nepripravljenosti na uvedbo dvojezičnega izobraževanja se pojavljajo številne druge težave. Največjo težavo predstavlja dejstvo, da ministrstvo uvedbo dvojezičnega šolstva predlaga le v šolah narodnih manjšin, šole z večinskim učnim jezikom pa naj bi tudi v bodoče uporabljale en učni jezik – ukrajinski. V šolah z ukrajinskim učnim jezikom se jezik manjšine lahko neobvezno pojavi le kot drugi tuji jezik, tudi v krajih z absolutno madžarsko večino. Zaskrbljujoče je, da uredbe in dokumenti ministrstva v zvezi z dvojezičnim šolstvom razvoja in ohranjanja manjšinskega maternega jezika ne omenjajo niti na deklarativni ravni. Vse to kaže, da ohranjanje manjšinskih jezikov ni v interesu države. Cilj je postopna asimilacija. Torej ni cilj oblikovanje dvojezičnosti in njeno dolgoročno ohranjanje, temveč prehod na izobraževanje v ukrajinskem jeziku, kar naj bi otroke pripravilo na menjavo jezikov.

Ukrajina še zdaleč ni pravna država. Torej ne preseneča, da izvedba obveznega dvojezičnega izobraževanja, ki ga je odredilo ministrstvo, v praksi ne poteka tako, kot si predstavljajo v Kijevu. V kolikšni meri je uvedena in kateri elementi se pri izvajanju upoštevajo, se razlikuje od šole do šole.

Velika večina šol nekaterih ukrajinskih narodnosti (Bolgari, Slovaki) je uvedla dvojezični pouk. Veliko šol z ruskim učnim jezikom, nekaj šol s tatarskim, poljskim in moldavskim učnim jezikom je prešlo na ta izobraževalni model. Med zakarpatskimi šolami je le peščica (5 oz. 6 ustanov) takih, kjer pouk poteka dvojezično, vendar se v izvajanju le-tega kažejo velike razlike. Obstaja šola, kjer pouk poteka po prvotno predpisanih normah (ena ura je v materinščini, naslednja v državnem jeziku), pa tudi taka šola, kjer upoštevajo drugo različico direktiv (pri vsaki učni uri sta prisotna oba jezika).

Po porazu oranžnih sil leta 2010, ki so na oblast prišle leta 2004, uredba o prehodu na dvojezično izobraževanje ni bila preklicana, vendar uresničevanje le-te nihče ni nadzoroval. Izvajanje dvojezičnega izobraževanja je bilo torej poljubno vse do leta 2012, ko je začel veljati zakon o temeljih nacionalne jezikovne politike, ki v 20. členu ureja vprašanje izobraževalnega jezika, v katerem se dejansko razveljavlja uredba o dvojezičnem izobraževanju.

anyanyelven, a másikon államnyelven), de van, ahol az utóbbi verziót (minden órán jelen van mindkét nyelv) vezették be.

S bár a 2004-ben hatalomra jutott narancsos erők 2010-es választási veresége után senki sem vonta vissza a kétnyelvű oktatásra áttérést előíró rendeletet, de alkalmazását senki sem ellenőrzi vagy kéri számon. Alkalmazása tehát gyakorlatilag önkéntes volt egészen 2012 nyaráig. Ekkor azonban hatályba lépett az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvény, melynek az oktatás nyelvét szabályozó 20. cikkelye gyakorlatilag hatályon kívül helyezte a kéttannyelvű oktatásról szóló rendeletet.

Az új jogszabály sem ad választ az oktatás nyelvével, nyelveivel kapcsolatosan felmerülő minden kérdésre. 2013. szeptember 1-től például az 1., ill. 5. osztályban bevezetik a második idegen nyelv tanulását. Ahol egy kisebbségi nyelv beszélői eléri a 10%-os arányt, a többségi iskolákban a magyar nyelv lehet ez a nyelv. Minden iskolában oktatni fogják tehát az anyanyelvet, az államnyelvet, az első és a második idegen nyelvet. Csakhogy az ukrán tannyelvű iskolákban ez három nyelvet jelent (anyanyelv=államnyelv), a magyar tannyelvűekben ellenben négyet (anyanyelv: magyar, államnyelv: ukrán, első idegen nyelv, második idegen nyelv)...

I R O D A L O M :

- Bárány Erzsébet – Huszti Ilona – Fábíán Márta 2011. Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel. In: Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, 145–154. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete.
- Baugh, John 1999. *Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice*. Austin: University of Texas Press.
- Beregszászi Anikó 2004. Idegennyelv-oktatásunk gondjairól és feladatairól szociolingvisztikai nézőpontból. In: Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*, 10–20. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2004b. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2005. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті. *Українознавство* 2005/4: 82–86.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2010. Направление языковой политики украины как фактор этнических и языковых конфликтов. In: Виноградов В. – Михальченко В. ред. *Язык и общество в современной России и других странах / Language and Society in present-day Russia and other countries*, 245–249. Москва: Институт языкознания РАН – Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям.

Niti novi zakon ne daje jasnih navodil v zvezi z učnim jezikom oz. učnimi jeziki. S 1. septembrom 2013 se bo v 1. oz. 5. razrede uvedel drugi tuji jezik. Na področju, kjer živijo pripadniki manjšine, katerih število presega 10 % tamkajšnje populacije, je ta tuji jezik v šolah z ukrajinskim učnim jezikom lahko jezik manjšine. Torej bodo v vseh šolah poučevali materni jezik, državni jezik, prvi in drugi tuji jezik, kar pomeni, da bodo v šolah z ukrajinskim učnim jezikom učenci deležni pouka le treh jezikov, saj je materni jezik učencev tudi državni jezik, medtem ko se bodo npr. v šolah z madžarskim učnim jezikom učenci učili štiri jezike (materinščino – madžarščino, državni jezik – ukrajinščino, prvi tuji jezik, drugi tuji jezik).

Csernicsekó István

LITERATURA:

- Bárány Erzsébet – Huszti Ilona – Fábíán Márta 2011. Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel. In: Hires-László Kornélia, Karmacszi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, 145–154. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete.
- Baugh, John 1999. *Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice*. Austin: University of Texas Press.
- Beregszászi Anikó 2004. Idegennyelv-oktatásunk gondjairól és feladatairól szociolingvisztikai nézőpontból. In: Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*, 10–20. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Csernicsekó István 2004b. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicsekó István 2005. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті. *Українознавство* 2005/4: 82–86.
- Beregszászi Anikó – Csernicsekó István 2010. Направление языковой политики украины как фактор этнических и языковых конфликтов. In: Виноградов В. – Михальченко В. ред. *Язык и общество в современной России и других странах / Language and Society in present-day Russia and other countries*, 245–249. Москва: Институт языкознания РАН – Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям.

- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Ю.) szerk. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane ed. 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bilaniuk, Laada – Melnyk, Svitlana 2008. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Vol 11 (2008), Nos. 3–4: 340–372.
- Csernicskó István 1998a. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 1998b. Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 1998/1: 5–48.
- Csernicskó István 1998c. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. In: Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella szerk. *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűsége*, 44–59. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Csernicskó István 1999a. Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. *UngBereg 1999. Első Pánsíp-almanach*, 88–102.
- Csernicskó István 1999b. Nyelvtervezés Kárpátalján. Egy láthatatlanná tett kisebbség. *Beszélő* IV/12: 69–84.
- Csernicskó István 2001. Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. *Nyelvünk és Kultúránk* 2: 15–23.
- Csernicskó István 2004. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. In: Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*, 113–123. Ungvár: PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Csernicskó István 2005. Hungarian in Ukraine. In: Anna Fenyvesi ed., *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*, 89–131. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Csernicskó István 2009a. Tények, adatok a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról. *Együtt* 2009/3: 70–77.
- Csernicskó István 2009b. Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. *Acta Beregsasiensis* 2009/2: 97–106.
- Csernicskó István 2009c. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Ю. ред. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*, 105–116. Ужгород: Поліграф центр Ліра.
- Csernicskó István 2010. Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai háttere Kárpátalján. In: Kozmács István, Vančoné Kremmer Ildikó szerk. *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií*, 57–69. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Csernicskó István 2011a. A nyelvek státusa és a hivatalos kétnyelvűség a mai Kárpátalja területén 1867 és 2010 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 45–62.

- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Ю.) szerk. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane ed. 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bilaniuk, Laada – Melnyk, Svitlana 2008. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Vol 11 (2008), Nos. 3–4: 340–372.
- Csernicskó István 1998a. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 1998b. Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 1998/1: 5–48.
- Csernicskó István 1998c. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. In: Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella szerk. *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpáru kétnyelvűségre*, 44–59. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Csernicskó István 1999a. Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. *UngBereg 1999. Első Pánsíp-almanach*, 88–102.
- Csernicskó István 1999b. Nyelvtervezés Kárpátalján. Egy láthatatlanná tett kisebbség. *Beszélő* IV/12: 69–84.
- Csernicskó István 2001. Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. *Nyelvünk és Kultúránk* 2: 15–23.
- Csernicskó István 2004. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. In: Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*, 113–123. Ungvár: PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Csernicskó István 2005. Hungarian in Ukraine. In: Anna Fenyvesi ed., *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*, 89–131. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Csernicskó István 2009a. Tények, adatok a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról. *Együtt* 2009/3: 70–77.
- Csernicskó István 2009b. Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. *Acta Beregsasiensis* 2009/2: 97–106.
- Csernicskó István 2009c. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Ю. ред. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*, 105–116. Ужгород: Поліграф центр Ліра.
- Csernicskó István 2010. Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai háttere Kárpátalján. In: Kozmács István, Vančóné Kremmer Ildikó szerk. *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií*, 57–69. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Csernicskó István 2011a. A nyelvek státusa és a hivatalos kétnyelvűség a mai Kárpátalja területén 1867 és 2010 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 45–62.

- Csernicskó István 2011b. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2011/2–1: 75–91.
- Csernicskó István 2011c. Ще раз про проблеми викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Ю. Герцог ред. *Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки*, 213–224. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”.
- Csernicskó István szerk. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2009. Ukrainian Educational Policy and the Transcarpathian Hungarian Higher Education. In: Horváth, István and Tódor, Erika Mária eds., *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*, 330–331. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Róka, Jolán ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*, 329–349. Budapest: Budapest College of Communication and Business.
- Göncz Lajos 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája. A magyar–szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Gulpa, Ljudmilla (Гульпа Людміла) 2000. Особливості розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області. In: Horváth Katalin – Fábíán Miroszláva szerk. *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*, 186–192. Ужгород: Ужгородський державний університет.
- Janmaat, Jan Germen 2000. *Nation-Building in Post-Soviet Ukraine: Educational Policy and the Response of the Russian-Speaking Population*. Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Jevtuh, Volodimir (Євтух Володимир) 2004. *Етнополітичний ренесанс в Україні: поняття, структура, наслідки. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій*. Київ: Стилос.
- Karmacsí Zoltán (Кормочі Золтан) 2003. Стан викладання української мови з угорською мовою навчання в Закарпатській області. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 178–180. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Kiss Zsuzsanna Éva 2011. Az államnyelv elsajátításának oktatáspolitikai akadályai a Felvidéken, a Vajdaságban és Erdélyben. *Kisebbségkutatás* 1: 73–109.
- Kocsis Károly 2001. *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Kocsis Károly – Kocsis-Hodosi Eszter 1998. *Ethnic Geograrhy of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Budapest: Geographical research Institute and Minority Studies Programme.
- Koljadzsin Natália (Коляджин Наталія) 2003. Про специфіку організації навчання української мови в угорськомовних школах. *Acta Beregsasiensis* Vol. III (2003): 76–81.

- Csernicskó István 2011b. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2011/2–1: 75–91.
- Csernicskó István 2011c. Ще раз про проблеми викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Ю. Герцог ред. *Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки*, 213–224. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”.
- Csernicskó István szerk. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2009. Ukrainian Educational Policy and the Transcarpathian Hungarian Higher Education. In: Horváth, István and Tódor, Erika Mária eds., *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*, 330–331. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Róka, Jolán ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*, 329–349. Budapest: Budapest College of Communication and Business.
- Göncz Lajos 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája. A magyar–szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Gulpa, Ljudmilla (Гульпа Людміла) 2000. Особливості розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області. In: Horváth Katalin – Fábíán Miroszláva szerk. *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*, 186–192. Ужгород: Ужгородський державний університет.
- Janmaat, Jan Germen 2000. *Nation-Building in Post-Soviet Ukraine: Educational Policy and the Response of the Russian-Speaking Population*. Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Jevtuh, Volodimir (Євтух Володимир) 2004. *Етнополітичний ренесанс в Україні: поняття, структура, наслідки. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій*. Київ: Стилос.
- Karmacsí Zoltán (Кормочі Золтан) 2003. Стан викладання української мови з угорською мовою навчання в Закарпатській області. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 178–180. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Kiss Zsuzsanna Éva 2011. Az államnyelv elsajátításának oktatáspolitikai akadályai a Felvidéken, a Vajdaságban és Erdélyben. *Kisebbségkutatás* 1: 73–109.
- Kocsis Károly 2001. *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Kocsis Károly – Kocsis-Hodosi Eszter 1998. *Ethnic Geograrhy of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Budapest: Geographical research Institute and Minority Studies Programme.
- Koljadzsin Natália (Коляджин Наталія) 2003. Про специфіку організації навчання української мови в угорськомовних школах. *Acta Beregsasiensis* Vol. III (2003): 76–81.

- Kolláth Anna 2005. *Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról.* In: Ring Éva szerk. *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében,* 75–96. Budapest: EÖKIK.
- Kolláth Anna – Varga István Štefan – Göncz Lajos 2009. *Magyar1 vagy magyar2? Tannyelvválasztás a Muravidéken: Útmutató magyar szülőknek és pedagógusoknak.* Budapest: Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattjár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények,* 3–10. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Lanstyák István 2005. A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: Ring Éva szerk. *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében,* 43–73. Budapest: EÖKIK.
- Lizanec, Petro (Лизанец Петро) 1994. Українська мова в угорськомовних школах Закарпаття. *Acta Hungarica III:* 125–130.
- Macjuk, Galina (Мацюк Галина) 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики.* Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Marples, D. R. 2007. *Heroes and villains: creating national history in contemporary Ukraine.* Budapest: Central European University Press.
- Melnyik, Svitlana – Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації.* Ужгород: ПоліПрінт.
- Milován Andrea 2002. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban. *Kisebbségkutatás* 4: 984–989.
- Molnár József – Molnár D. István 2010. A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai. In: Csernicskó István szerk. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról,* 15–32. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet.
- Motilcsak, Mihajlo (Мотильчак Михайло) 2009. Шляхи поліпшення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням мовами національних меншин. In: Герцог Юрій szerk. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи,* 36–44. Ужгород, Поліграфцентр Ліра.
- Orosz Ildikó 1992. Non scholae, sed vitae... A kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás helyzete 1944 után. In: *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája,* 52–63. Budapest–Ungvár: Hatodik Síp.
- Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság első évtizedében (1989–1999).* Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005).* Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó – Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Bátyi Szilvia 2011. A magyar oktatás Kárpátalján. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János szerk. *Nyelv és oktatás kisebbségben: Kárpát-medencei körkép,* 213–277. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

- Kolláth Anna 2005. *Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról.* In: Ring Éva szerk. *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében,* 75–96. Budapest: EÖKIK.
- Kolláth Anna – Varga István Štefan – Göncz Lajos 2009. *Magyar1 vagy magyar2? Tannyelv választás a Muravidéken: Útmutató magyar szülőknek és pedagógusoknak.* Budapest: Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattýár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények,* 3–10. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Lanstyák István 2005. A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: Ring Éva szerk. *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében,* 43–73. Budapest: EÖKIK.
- Lizanec, Petro (Лизанец Петро) 1994. Українська мова в угорськомовних школах Закарпаття. *Acta Hungarica III:* 125–130.
- Macjuk, Galina (Мацюк Галина) 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики.* Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Marples, D. R. 2007. *Heroes and villains: creating national history in contemporary Ukraine.* Budapest: Central European University Press.
- Melnyik, Svitlana – Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації.* Ужгород: ПоліПрінт.
- Milován Andrea 2002. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban. *Kisebbségkutatás* 4: 984–989.
- Molnár József – Molnár D. István 2010. A kárpátaljai magyarság népeségföldrajzi viszonyai. In: Csernicskó István szerk. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról,* 15–32. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet.
- Motilcsak, Mihajlo (Мотильчак Михайло) 2009. Шляхи поліпшення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням мовами національних меншин. In: Герцог Юрій szerk. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи,* 36–44. Ужгород, Поліграфцентр Ліра.
- Orosz Ildikó 1992. Non scholae, sed vitae... A kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás helyzete 1944 után. In: *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája,* 52–63. Budapest–Ungvár: Hatodik Síp.
- Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság első évtizedében (1989–1999).* Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005).* Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó – Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Bátyi Szilvia 2011. A magyar oktatás Kárpátalján. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János szerk. *Nyelv és oktatás kisebbségben: Kárpát-medencei körkép,* 213–277. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

- Orosz Ildikó – Csernicsek István 1999. *The Hungarians in Transcarpathia*. Tinta Publishers.
- Phillipson, Robert 2003. *English-Only Europe? Challenging Language Policy*. London: Routledge.
- Phillipson, Robert – Rannut, Mart – Skutnabb-Kangas, Tove 1994. Introduction. In: Tove Skutnabb-Kangas – Robert Phillipson eds. *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*, 1–22. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Póhán Katalin (Повхан Катерина) 1999. Державна мова в школах національних меншин. *Українська мова і література в школі* 1999/4: 55–57.
- Póhán Katalin (Повхан Катерина) 2003. Проблеми і перспективи навчання державної мови учнів-угорців. *Українська мова і література в школі* 2003/8: 52–55.
- Reiplik-Horváth Zsuzsanna (Райплик-Горват Жужанна) 2002. Особливості вивчення державної мови у школах з угорською мовою навчання на Закарпатті. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 177–179. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Shamshur, Oleg – Izhevskaya, Tatiana 1994. Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. *Current Issues in Language in Society*. Vol. 1 (1994). No. 1: 29–39.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984. *Bilingualism or Not – the Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1990. *Language, Literacy and Minorities*. London: A Minorities Rights Group Report.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1998. *Linguistic Genocide in Education, or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2008. Human Rights and Language Policy in Education. In: *Encyclopedia of Language and Education*, Vol. 1 (Language Policy and Political Issues in Education), 2nd ed. 107–119. New York: Springer.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Cummins, Jim 1988. Concluding remarks: Language for empowerment. In: Tove Skutnabb-Kangas – Jim Cummins eds. *Minority Education: From Shame to Struggle*, 390–394. Clevedon–Philadelphia: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Dunbar, Robert 2010. *Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View*. Geaidnu/Kautokeino: Gáldu Čála, Journal of Indigenous Peoples Rights no. 1/2010.
- Stepanenko, Viktor 2003. Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Farimah Daftary – François Grin eds. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*, 109–135. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute.
- Taranenko, Oleksandr (Тараненко Олександр) 2001. Українська мова і сучасна мовна ситуація в Україні. *Мовознавство* 4: 3–19.
- *Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére*. Brüsszel: Európai Közösségek Bizottsága, 2005.
- *Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин*. Київ, 2009.

- Orosz Ildikó – Csernicskó István 1999. *The Hungarians in Transcarpathia*. Tinta Publishers.
- Phillipson, Robert 2003. *English-Only Europe? Challenging Language Policy*. London: Routledge.
- Phillipson, Robert – Rannut, Mart – Skutnabb-Kangas, Tove 1994. Introduction. In: Tove Skutnabb-Kangas – Robert Phillipson eds. *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*, 1–22. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Póhán Katalin (Повхан Катерина) 1999. Державна мова в школах національних меншин. *Українська мова і література в школі* 1999/4: 55–57.
- Póhán Katalin (Повхан Катерина) 2003. Проблеми і перспективи навчання державної мови учнів-угорців. *Українська мова і література в школі* 2003/8: 52–55.
- Reiplik-Horváth Zsuzsanna (Райплик-Горват Жужанна) 2002. Особливості вивчення державної мови у школах з угорською мовою навчання на Закарпатті. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 177–179. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Shamshur, Oleg – Izhevskaya, Tatiana 1994. Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. *Current Issues in Language in Society*. Vol. 1 (1994). No. 1: 29–39.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984. *Bilingualism or Not – the Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1990. *Language, Literacy and Minorities*. London: A Minorities Rights Group Report.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1998. *Linguistic Genocide in Education, or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2008. Human Rights and Language Policy in Education. In: *Encyclopedia of Language and Education*, Vol. 1 (Language Policy and Political Issues in Education), 2nd ed. 107–119. New York: Springer.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Cummins, Jim 1988. Concluding remarks: Language for empowerment. In: Tove Skutnabb-Kangas – Jim Cummins eds. *Minority Education: From Shame to Struggle*, 390–394. Clevedon–Philadelphia: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Dunbar, Robert 2010. *Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View*. Geaidnu/Kautokeino: Gáldu Čála, Journal of Indigenous Peoples Rights no. 1/2010.
- Stepanenko, Viktor 2003. Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Farimah Daftary – François Grin eds. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*, 109–135. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute.
- Taranenko, Oleksandr (Тараненко Олександр) 2001. Українська мова і сучасна мовна ситуація в Україні. *Мовознавство* 4: 3–19.
- *Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére*. Brüsszel: Európai Közösségek Bizottsága, 2005.
- *Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин*. Київ, 2009.

a tanárok e-kompetenciái a kétnyelvű iskolákban
e-kompetence učiteljev v dvojezičnih šolah

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT**

Naložba v vašo prihodnost

OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és a Szlovén Köztársaság Oktatási, Tudományos és Sportminisztériuma társfinanszírozásával valósul meg.

*Operacija delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada
ter Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.*

Madžarščina kot materni jezik

SLOVENŠČINA

DVOJEZIČNA
SREDNJA ŠOLA

Matematika

Zgodovina

DVOJEZIČNA
OSNOVNA ŠOLA

Spoznavanje
okolja

Biologija

Biológia

Természettudomány
és technika

FÖLDRAJZ

KÉTNYELVŰ
ÁLTALÁNOS
ISKOLA

Magyar

mint anyanyelv

Rajz

KÉTNYELVŰ KÖZÉPISKOLA

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és a Szlovén Köztársaság Oktatási, Tudományos és Sportminisztériuma társfinanszírozásával valósul meg.

*Operacija delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada
ter Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.*